

To Cite This Article: Varlık, A. B. (2023). Geleneksel ve eleştirel jeopolitiğin karşılaştırmalı analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 48, 105-126. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1174772>

GELENEKSEL VE ELEŞTİREL JEOPOLİTİĞİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ*

A Comparative Analysis of Traditional and Critical Geopolitics

Ali Bilgin VARLIK**

Öz

Bu makalenin amacı, eleştirel jeopolitik yaklaşımların hangi hususlarda geleneksel çalışmalardan farklılıklar içerdiğini ortaya koymak suretiyle her iki yaklaşımın mukayeseli analizini yapmaktır. Geleneksel ve eleştirel jeopolitik yaklaşımların her biri coğrafya-politika etkileşimini incelese de ana temaları, araştırma soruları, problem sahaları ve tartışma konuları bakımında farklılıklar içerir. Bu farklılıklara her iki jeopolitik yaklaşımın; anlama-yorumlamada, bulguları değerlendirme yöntemlerinde, çözümlenme ve inceleme düzeylerindeki ayrımsmaları da eklemek gerekir. Bu farklılaşmanın temelinde geleneksel jeopolitiğin paradigmasını pozitivist, eleştirel jeopolitiğin ise postpozitivist bilim felsefesinin oluşturması yatmaktadır. Geleneksel jeopolitiğin dünyaya nasıl bakılması gerektiği, coğrafya üzerinden nasıl güç devşirilebileceği, siyasetin nasıl şekillendireceğini ve gücün nasıl kullanılacağını araştırma iddiasının aksine, eleştirel jeopolitik, dünyanın ne olduğunu anlamaya çalışan yönüyle radikal bir bakış açısına sahiptir. Sorun çözücü ve strateji yapıcı geleneksel jeopolitik kuramlardan farklı olarak eleştirel jeopolitik dünyaya bir noktadan bakmaz ve mekânı ülkelerin siyasi hudutları ile sınırlı tutmaz, bütünü kapsar, özeli kendine özgün niteliği ile tarihsel, kültürel ve süreçsel bağlamı ile ele alır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Eleştirel Jeopolitik, Geleneksel Jeopolitik, Karşılaştırmalı Analiz, Pozitivist, Postpozitivist, Siyaset, Güvenlik.

Abstract

The aim of this article is to make a comparative analysis of traditional and critical geopolitical approaches by revealing the aspects which differ between both approaches. Although each of the traditional and critical geopolitical approaches examines the interaction of geography and politics, they contain differences in their main themes, research questions, problem areas, and discussion topics. In addition to these differences between both geopolitical approaches, It is also necessary to add the differences in understanding-interpretation, methods of evaluating the findings, and levels of analysis. The basis of this differentiation is the positivist paradigm of traditional geopolitics and the postpositivist philosophy of the science of critical geopolitics. Unlike traditional geopolitical theories, which are problem solvers and strategists, critical geopolitics does not look at the world from a single point of view and does not limit the space to the political borders of the countries; it covers the whole and deals with the particular in its historical, cultural and processual context with its unique features. Contrary to the traditional geopolitics' claim to examine how the world should be viewed, how power can be gathered through geography, how politics will be shaped, and how power will be used, critical geopolitics has a radical perspective with the aspect that tries to understand what the world is like.

Keywords: Geopolitics, Critical Geopolitics, Traditional Geopolitics, Comparative Analysis, Positivist, Postpositivist, Politics, Security.

* Bu makale, INRPOSEC & İnönü University Annual Convention (5-6 Eylül 2022) Malatya/Türkiye konferansında yazarın "Eleştirel Jeopolitik ve Geleneksel Jeopolitik Karşılaştırması" başlığıyla sunduğu bildirisinin genişletilmiş halini içermektedir.

** Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İİBE, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü., alibilginvarlik@arel.edu.tr

GİRİŞ

Coğrafya biliminin ve özellikle siyasal coğrafya ve uluslararası ilişkilerin bir alt disiplini olarak jeopolitik çok çeşitli ve farklı şekillerde tanımlansa da esas itibariyle bir “mantalite-lokalite-realite” meselesidir (Varlık, 2020). Alana (*space*) farklı anlayışlardan, perspektiften ve farklı amaçlarla bakan geleneksel-eleştirel jeopolitik yaklaşımlar arasındaki tartışma, aynı zamanda eleştirel jeopolitiğin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu çalışma, geleneksel ve eleştirel jeopolitik ekolleri karşılaştırarak her iki yaklaşımı bir diğeri üzerinden anlama çabasının ürünüdür.

Meseleye konunun –müteakip bölümde ayrıntılarıyla değinilecek olan– öznelini tanımlayarak başlamak iyi bir çıkış noktası olacaktır. Neden ‘Geleneksel Jeopolitik’ ve neden ‘Eleştirel Jeopolitik’? Burada ‘geleneksel’den kast edilen uluslararası ilişkiler kuramında literatüre ‘Büyük Tartışma (*Grand Debate*)’ olarak geçen akademik müzakereler kapsamında davranışçı (*behaviourist*) kuramcılarının realist (siyasal gerçekçi) ve liberalist kuramları ‘geleneksel (*traditionalist*)’ kuramlar olarak tanımlamalarından hareketle, fikri altyapısında bu iki kuramı barındıran jeopolitik ekol, ‘Geleneksel Jeopolitik’ olarak isimlendirilmiştir. Yine uluslararası ilişkiler literatüründe geleneksel kuramlara bir tepki olarak ortaya çıkan ve çok geniş bir perspektifte yer alan yaklaşımlar “eleştirel kuram” ana başlığı altında tanımlandığından geleneksel jeopolitiğe karşı bir söylem olarak geliştirilen jeopolitik ekol “Eleştirel Jeopolitik” olarak tanımlanmıştır.

Literatürde geleneksel ve eleştirel jeopolitik yaklaşımları analiz eden çok sayıda araştırma olmasına karşın, bunların çoğunlukla meselenin oluşumu ve nedenlerinden ziyade görünürdeki sonuçlarıyla kısıtlı kaldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmalar arasında, Phil Kelly’nin (2006) “*A Critique of Critical Geopolitics*” adlı makalesi, konuya doğru seçilmiş –analiz düzeyleri, modern ve postmodern tartışması, klasik jeopolitiği sorunsallaştırma amacı, ontolojik bakış açısı, epistemolojik bakış açısı, büyük güçlerin hegemonyası, araştırma odağı, jeopolitiğin zamandan soyutlanmış boyutu, özgürleştirilmenin şartları gibi– ölçütler üzerinden yaklaşan yönüyle öne çıkmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada karşılaştırmalı nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Karşılaştırmalı analizler inceledikleri konuları, benzeşiklikleri ve karşıtlıkları (*compare-contrast*) üzerinden anlamayı amaçlayan çalışmalardır. Bununla beraber, karşılaştırmalı analizler, her biri kendine özgü olguları aynı inceleme ölçütleri ile mukayese etmek gibi bir çelişkiyi doğasında taşır. Birbirinden farklı varoluşsal kaynakları ve gelişimsel süreçleri olan ‘şeyleri’ karşılaştırmak bazı durumlarda anlamsız sonuçlar yaratabilme riskini taşır. Bu nedenle karşılaştırmalı çalışmaların sonuçları daima beraberinde tartışmaları da getirir. Ayrıca, kavramlar, değerler, algılar, gerçeklikler benzeri pek çok şey; olgudan olguya, toplumdun topluma, coğrafyadan coğrafyaya farklılıklar gösterir (Newton & Van Deth, 2010: 4). Bütün bu kısıtlarına karşın karşılaştırmalı analizlerin; inceleme konularının farklı pencerelerden görülmesini sağlamak (Kesselman et al., 2009), benzerler arasındaki ayrılıkları, farklılar arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmak gibi biricik bir özelliği vardır. İşte bu makalede yapılmak istenen de budur. Geleneksel ve eleştirel jeopolitiği daha iyi anlamının yollarından biri de karşılaştırmalı analizlerinden geçer.

Bu araştırma ile her iki jeopolitik yaklaşıma dair yapılmış olan çalışmalarda değinilmiş olan hususlar belirli bir sistematik üzerinden değerlendirilerek karmaşık ve çok boyutlu mesele bir model üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Böylelikle daha ziyade uygulamaları ve sonuçlarıyla strateji çalışmalarını ve politik alanı işgal eden jeopolitik alt disiplininde ihtiyaç duyulan alanın felsefi ve akademik yönünün tartışılması amaçlanmıştır. Bu maksatla oluşturulan inceleme modelinde sistematik; her iki alt disiplinin sırasıyla dört ölçüt üzerinden analizi şeklinde kurgulanmıştır. Bunlar: 1) Ontolojik (varlık felsefesi) yapı ve epistemolojik (bilgi felsefesi) oluşum süreci [Bu ölçüt, Phil Kelly’nin yukarıda belirtilen makalesinde kullandığı ölçütlerden ikisi (ontolojik bakış açısı, epistemolojik bakış açısı) ile örtüşmektedir] 2) Kavramsal paradigma 3) Yöntem 4) Bulguları değerlendirme biçimidir. Diğer bir ifadeyle, kaynak ve süreç, felsefe, yöntem ve hasıla ana başlıkları üzerinden yapılacak bir karşılaştırmalı analizin meseleyi basite indirgmeden ancak, daha anlaşılır kılabileceği değerlendirilmiştir. İnceleme yöntemi itibariyle ayrı ayrı ele alınan bu ölçütler birbirinden ayrı ancak birbirinden ayrılmaz nitelikleriyle yüksek seviyede karşılıklı

etkileşim ve geçişkenliklere haizdirler. Bu nedenle makalede ontolojik yapı ve emistemolojik oluşum bir arada ele alınmış, her iki yaklaşımın bu kapsamdaki özelliklerine dair tartışma ‘Kavramsal Paradigma’ başlığı altında derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu makalenin literatüre başlıca iki ikincil katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Phil Kelly’nin –yukarıda değinilen– eleştirel jeopolitiğin ontolojik ve epistemolojik yapısı hakkında yaptığı çalışmaya geleneksel jeopolitiği de dahil ederek bu konudaki tartışmaya başka bir boyutta derinlik kazandırmaya kapı aralamasıdır. Çalışmanın literatüre ikincil seviyedeki diğer katkısı ise okuyucuya jeopolitik alt disiplininin temel eserlerini içeren seçilmiş bir bibliyografi sunmasıdır.

ONTOLOJİK YAPI VE EPİSTEMOLOJİK OLUŞUM SÜRECİ

Ontolojik Yapıların Karşılaştırması

Geleneksel Jeopolitiğin Ontolojik Yapısı

Ontolojik olarak jeopolitik düşüncenin kökeni Aristo’nun ifadesiyle “politik bir hayvan” olan insanın coğrafyayı, mülkiyet/alana sahip olma güdüsüyle tanımlamaya başladığı ilk çağlara dayanır. Bu makalede geleneksel jeopolitik ana başlığı altında topladığımız kavramsallaştırmada ise –bu yaklaşımın epistemolojik gelişiminden soyutlanamayacak bir biçimde– Alman-Prusyalı jeopolitik bilim insanlarının bilime yaklaşımları, yaşadıkları dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik özellikleri belirleyici olmuştur.

Bu yönüyle geleneksel jeopolitiğin fikri altyapısını Sosyal Darwinizm, Yeni Lamarkizm, Kartezyen felsefe ve modernizm; bilim felsefesini ise pozitivizm oluşturmuştur (Livingstone, 1992: 187-89; Tuathail, 1996: 17). Sosyal Darwinizm, Darvinci biyoloji kuramının, oluşumun rastlantısal bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığı yönündeki savından farklıdır. Sosyal Darwinizm, evrimleşmenin canlının yaşamı esnasında edindiği özelliklerin sonraki nesillere aktarılması suretiyle gerçekleşen bir tasarımın sonucu olduğu yönündeki Lamark’ın biyoloji kuramını esas almıştı.¹ Yeni-Lamarkizm, oluşumda sosyal ve çevresel etkenlerin belirleyici olduğu savından hareketle Avrupalı beyaz ırkın diğerlerine göre üstün olduğunu ispata çalışmıştı. Klasik jeopolitik yaklaşımın kurucuları ve onları takip eden neoklasik jeopolitik kuramcılar, René Descartes’in (1596-1650) tek kesin bilginin, matematik ve fizikten çıkarılan ilke ve kavramlardan oluştuğunu varsayan Kartezyen felsefesini benimsemişlerdi.

Geleneksel jeopolitik yaklaşımın ilk sürümünü oluşturan klasik jeopolitik ekolün ekonomik alt yapısını İkinci Endüstri Devrimi oluşturmuştur. Aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi konjonktürünün belirleyici unsurlarından olan kolonyalizm ve emperyalizm bu altyapıdan beslenmişti (Dodds & Atkinson, 2000; Tuathail, 1996). Klasik jeopolitik kuramın oluşum sürecinde; emperyalizmin ekonomik altyapısını oluşturan milliyetçi ekonomik sistem (merkantilizm) (Agnew, 2002) ile birlikte –geç başladığı sanayi devrimi nedeniyle– dünya hakimiyeti yarışına sonradan katılan Almanya’nın sömürgecilik siyasetini meşrulaştırma çabaları da etkin olmuştu. Böylelikle, geleneksel jeopolitik yaklaşımın ontolojik temelleri hegemonyacı dünya düzenlerinin oluşturduğu siyaset-coğrafya etkileşimleriyle atılmıştı. Bu çerçevede, geleneksel jeopolitik kuramcılar bu disiplini savaş da dâhil olmak üzere, siyaset tabanlı alan-güç ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışmış bu yolla küresel hâkimiyetin gerek şartlarını araştırmışlardı.

Eleştirel Jeopolitiğin Ontolojik Yapısı

Genel hatlarıyla bu makalenin ‘Kavramsal Paradigma’ başlığı altında tartışıldığı üzere, eleştirel jeopolitiğin fikri altyapısını pozitivizme bir tepki olarak geliştirilen postpozitivizm, bilim felsefesini ise modernizme bir tepki olarak gelişen postmodernizm oluşturur. Bu yönüyle eleştirel jeopolitiğin –her ne kadar Robert Cox (1981: 135) tarafından çok genel hatlarla çerçevesi

¹ Fransız doğa bilimci Jean Baptiste Lamarck (1744-1829) tarafından öne sürülen ve Lamarkizm/Lamark Kalıtımı olarak anılan sav, canlıların yaşamı boyunca geliştirdikleri yetilerin irsi olarak gelecek kuşaklara aktarıldığını öne sürer. Bu tez sonradan kazanılmış karakterlerin kalıtsal olmadığını ispatlayan Friedrich Leopold August Weismann (1834-1914) tarafından çürütülmüştür.

çizilmiş olsa da üzerinde uzlaşmış bir yönetime sahip olmadığı için bazı kuramcılar tarafından henüz bir teori olma özelliğini taşımadığı (Diez, Bode, Da Costa, 2011: 136) değerlendirilen- ‘Eleştirel Yaklaşımlar’ ile yakın ilişkisi bulunmaktadır.

Frankfurt Okulu’ndan, postyapısalcı ve feminist kurama kadar geniş bir yelpazede tanımlanan eleştirel yaklaşımların (El-Ojeili ve Hayden 2006: 14) felsefi kaynağını Jean-Jacques Rousseau Rousseau’nun (1712-1778), Immanuel Kant’ın (1724-1804) (Viotti & Kauppi, 2019: 332), G.W. Friedrich Hegel’in (1770-1831) ve Karl Marx’ın (1818-1883) fikirleri oluşturur (Varlık, 2018: 108). Eleştirel yaklaşımların belirgin bir kuramsal tabana oturması ise önce Antonio Gramsci’nin (1891-1937), müteakiben 1920’li-1930’lu yıllarda Frankfurt Okulu’nun çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Eleştirel yaklaşımlar –o zaman kadar verili kabul edilenleri sorgulayarak anlamlandırmaya çalışan yönüyle (Hobden & Wyn, 2008: 151)– 1980’li yılların ortalarından itibaren öne çıkmıştır. Eleştirel yaklaşımlar bu yönüyle uluslararası ilişkiler disiplininin dördüncü büyük tartışmasının (*Grand Debate*) aktörleri arasında yer almıştır (Benneyworth, 2011: 4).

Bu süreçte, Eleştirel jeopolitik, 1980’li yılların son çeyreğinde ulusal çıkar temelli ana akım stratejik bakışın entelektüel açıdan karşısında duran muhalif bir söylem olarak ortaya çıkmıştır (Tuathail, 1996; Dalby, 1990). Bu nedenle, eleştirel jeopolitiğin siyasi altyapısını postkolonyalizm, antiemperyalizm, uluslararası bağımlılık, dünya-sistemleri, oryantalizm ve feminizm gibi postyapısalcı ve sosyal inşacı yaklaşımların coğrafya ile etkileşimleri oluşturmuştur.

Eleştirel yaklaşımların temelleri Avrupada Üçüncü Endüstri Devrimi’nin yaşandığı dönemdeki sosyal çalkantılara karşılık gelen 1848 ihtilallerine kadar götürülebilirse de eleştirel jeopolitiğin kavramsallaştırılması ‘Bilgi Çağı’nın başlangıcı sayılan 1980’lere; diğer bir ifadeyle otonom makineler ve sanal ortamların ekonomik hakimiyeti olarak tanımlayabileceğimiz Dördüncü Endüstri Devrimi’ne karşılık gelmiştir.

Epistemolojik Oluşum Süreçlerinin Karşılaştırması

Geleneksel Jeopolitiğin Epistemolojik Oluşum Süreci

Sosyal bilimlerin her türünde olduğu üzere varlık felsefesi, jeopolitik disiplininin bilgi felsefesini şekillendirmiş, bir anlamda gelişimini inşa etmiştir. Güç oluşturma ve kuvvet geliştirme motivesiyle yola çıkan geleneksel jeopolitik yaklaşımın tarihsel seyri küresel başatlık mücadelelerinin safhalarını belirli güç unsurları üzerinden takip etmiştir. Buna göre; akademik bir disiplin olarak jeopolitik düşünce dünya paylaşımına geç başlayan Prusya-Almanya’da Alexander von Humboldt (1769-1859), Carl Ritter (1779-1859) ve Friedrich Ratzel (1844-1904)’in fikirleriyle doğmuş, disipline “jeopolitik” adını Ratzel’in öğrencisi, Prusyalı (Prusya’nın bugün İsveç sınırları içinde kalan bölümü) Johan Rudolf Kjellén (1864-1922) vermiştir. Bu kapsamda Ratzel’in “Siyasi Coğrafya (Politische Geographie)” adlı eseri bugün neredeyse bütün jeopolitik çalışanlar tarafından alanın temel eserlerinden sayılır (Farinelli, 2000). Bu ekolün son temsilcileri saldırgan Alman irredantizminin (kurtarımcılık) kuramcılarında Oswald A. G. Spengler (1880-1936) ve Ratzel’den alıntılıyarak –“Neden Jeopolitik (*Why Geopolitik*)” adlı eserinde– geliştirdiği Hayat Sahası (*Lebensraum*) teorisinin sahibi Karl Ernst Haushofer (1869-1946) olmuştur (2014). Genel olarak literatüre “Alman Jeopolitiği” olarak geçen bu ekolün II. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemi “Klasik Jeopolitik” olarak da adlandırılmaktadır.

Alman Jeopolitiği’ni II. Dünya Savaşı öncesinde İngiliz ve Amerikan ekolleri takip etmiştir. Bu dönemin başlıca kuramcıları arasında; 1904 yılında “Tarihin Coğrafi Eksenini (*The Geographical Pivot of History*)” adlı çalışmasının ardından geliştirdiği Kara Hakimiyet/Kalpğâh (*Heartland*) teorisine Sör Halford Mackinder (1861-1947) (2004), “Deniz Gücünün Dünya Tarihine Etkisi (*The Influence of Seapower Upon History*)” adlı çalışmasında geliştirdiği Deniz Hakimiyet teorisine Alfred Thayer Mahan’ın (1840-1914) (1890), “Havanın Komutası (*The Command of the Air*)” adlı eseriyle geliştirdiği Hava Hakimiyet teorisine Giulio Douhet (1869-1930) (2009) [Hava Hakimiyet teorisinin diğer kuramcıları arasında; William Mitchell (1879-1936), Harry A. Sachakliyan ve Alexander P. De Sewersky (1894-1974) sayılır], Kenar Kuşak (*Rimland*) teorisine Nicholas John Spykman (1893-1943) (1944) öne çıkanlardır.

Soğuk Savaş Dönemi neredeyse bütünüyle geleneksel jeopolitik kuram ve uygulamalarının çerçevesinde yaşanmıştır. Bu dönemde önceki jeopolitik kuramlara ilâve olarak dünya siyasi coğrafyasını bölünmüş/parçalanmış kuşaklar (*Sheddered Belts*) üzerinden tanımlayan Saul Bernard Cohen (1928-2021) (2003), büyük satranç tahtası (*Grand Chessboard*) analogisi üzerinden açıklayan Zbigniew Brzezinski (1928-2017) (1997) vd yanı sıra iki kutuplu dünyanın liderlerinin yürürlüğe koyduğu doktrinlerin tamamı geleneksel jeopolitik eksenini takip etmiştir. Bu döneme yön veren; çevreleme (*containment*), yeşil kuşak (*green belt*) dış müdahaleyle geri alma (*rollback*), Doğu politikası (*ostpolitik*), yumuşama (*détente*) gibi strateji ve politikalar geleneksel jeopolitik anlayışın bir ürünü ya da türevi olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemi'nin jeopolitik anlayışı bir şekilde ABD başatlığının devam ettiği hegemonya sonrası düzenin sürdürülmesine yönelik olarak inşa edilmiş ve literatürde genel olarak "Yeni Dünya Düzeni Jeopolitiği" olarak isimlendirilmiştir. Küreselleşmenin son evresi bir şekliyle "yeni emperyalizm" dönemi olduğundan (Varlık, 2018) bu dönemde geliştirilen jeopolitik kuramlar emperyalizmin yeni şeklinin jeopolitik altyapısını oluşturmuştur. Bunlardan en dikkat çekenleri Paul Kennedy'nin (1945-...) "Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü (*The Rise and Fall of the Great Powers*)" (2010), Robert D. Kaplan'ın (1952-...) "Yaklaşan Anarşi (*Coming Anarchy*)" (2000), Samuel P. Huntington'un (1927-2008) "Medeniyetler Çatışması (*The Clash of Civilizations*)" (1993) ve Francis Fukuyama'nın (1952-...) "Tarihin Sonu (*The End of History*)" (1989) başlıklı çalışmalarıdır. Aynı zamanda çok kutuplu dünya düzeninin hâkim olduğu bu dönemde jeopolitik kuramların giderek çok merkezli bir hal aldığı ve konularının çeşitlendiği de görülmüştür. Bu dönemde, iki kutupluluğun siyasi tarihin anomalisi olduğunu saptayan zaman merkezli mekân tabanlı kuramlardan George Modelski'nin (1926-2004) Uzun Döngüler (*Long Cycles*) (1988) teorisi çok kutuplu dünya düzenlerinin süreçsel projeksiyonunu ortaya koyan yönleriyle dikkat uyandırmıştır. Mikhail Gorbachov'un (1931-2022) Yeni Politik Düşünce (*New Political Thinking*) (Meyer, 1988), Edward Luttwak'ın (1942-...) Devletçi Geo-Ekonomi (*Statist Geo-Economics*) (Baru, 2012), Alexander Deleğiş Dugin'in (1962-...) Avrasyacılık (*Eurasianism*) (1997) teorileri bir yönüyle çok kutupluluğa işaret etmiştir. Bu dönemin Türkiye'deki temsilcileri arasında ise Suat İlhan'ın (1925-2020) Güç Odağı (2019), Ramazan Özey'in (1955-...) Merkezi Türk Hakimiyeti (2010) teorileri öne çıkar. Soğuk Savaş Sonrası Dönemi'nin jeopolitik anlayışında önemli bir diğer çeşitlilik ise çevreci yaklaşımların jeopolitik tartışmalara katılmış olmasıdır. Bu kapsamda; Al Gore'un (1948-...) Stratejik Çevreci Girişim'i (*Strategic Environmental Initiative*) (1992), Thomas Homer-Dixon'un (1956-...) Çevresel Nedret'i (*Environmental Scarcity*) (1993), Michael Renner'in Çevre Güvenliği (*Environmental Security*) (2004) tezleri jeopolitik tabanlı teorilerdir.

Eleştirel Jeopolitiğin Epistemolojik Oluşum Süreci

Soğuk Savaş sonrasında güvenlik algısının genişleyip derinleşmesi geleneksel jeopolitik anlayışın 'Siyasal Coğrafya (*Political Geography*)' kavramsallaştırmasına doğru evrilmesinin kapısını aralamıştır. Bu değişim, dünyayı küresel güçlerin dar ve tek yönlü bakış açısından coğrafi bir resim olarak gören geleneksel yaklaşımın aksine, yerelin kendine özgü, bütününe ise küresel okumalar üzerinden ele alınması gerektiğini ileri süren David Harvey'nin (1935-...) "Explanation in Geography" (1969) ve Henri Lefebvre'nin (1901-1991) "The Production of Space (*La Production de l'espace*)" (2012) başlıklı çalışmalarıyla eleştirel jeopolitiğin ilk tohumlarını atmıştır. 1980'lerden itibaren –ana başlıklarıyla aşağıda değinilecek olan– modernist-postmodernist akımlar, pozitivist-postpozitivist bilim felsefeleri, gelenekselci-eleştirel kuramlar arasında yoğunlaşan tartışmalar, eleştirel jeopolitiğin filizlenmesini ve henüz çok başlangıçta olan gelişimini hazırlamıştır.

Eleştirel jeopolitiğin epistemolojik oluşumunda, Soğuk Savaş sonrasında hız kazanan küreselleşmenin etkisiyle beliren asimetrik ve karmaşık yapıları güvenlik ortamı, geleneksel askerî güvenlik anlayışının ötesinde, merkezine insani güvenliği, küresel ekonomiyi, ekolojii ve beşerî coğrafyayı alan jeopolitik yaklaşımlara olan ihtiyaç belirleyici olmuştur. Çevre sorunları, insan, kadın, çocuk ve azınlık hakları, nüfus, göç ve yaşlanma gibi demografik değişimler, küresel üretim, ticaret ve finans, dış/yabancı yatırımlar ve ulus-aşan şirketler, yenilenebilir enerji kaynakları, açlık ve salgın hastalıklar, enerji güvenliği, organize suçlar, insan kaçakçılığı ve uyuşturucu ticareti ile diğer yasadışı eylemler, kimlik, etnisite, sivil itaatsizlik, kalkışma ve diğer pek çok konu, jeopolitiğin bu 'gerçekten yeni' ve farklı ele alınış biçiminin alanına dâhil olmuştur (Varlık, 2020: 506).

Görece başlangıç aşamasındaki eleştirel jeopolitiğin, geleneksel yaklaşımın sınırlılıklarını ortadan kaldırma ihtiyacıyla kısa sürede külliyatlı bir literatüre ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda, en belirgin çalışmalarının başında Tuathail'in; "Yeni Jeopolitiğin Dili ve Doğası (*The Language and Nature of the 'New Geopolitics'*)" (1986) ve "Eleştirel Jeopolitik (*Critical Geopolitics*)" (1996) adlı eserleri gelir. Eleştirel jeopolitiğin diğer temel eserleri arasında; Simon Dalby'nin "İkinci Soğuk Savaş Yaratmak (*Creating the Second Cold War*)" (1990), John Agnew ve Stuart Corbridge'in birlikte kaleme aldıkları "Alanı Yönetmek (*Mastering Space*)" (2002) ile John Agnew'un "Jeopolitik: Dünya Siyasetine Yeniden Bakmak (*Geopolitics: Re-visioning World Politics*)" (2004) adlı çalışmaları yer alır.

Bunlara ilâve olarak John Agnew'un (1949-...), siyasi coğrafya, coğrafya tarihi, beşerî coğrafya, hegemonya, küreselleşme, egemenlik, küresel ekonomi, medya ve iletişimin coğrafya etkileşimleri üzerine çalışmalarını içeren; "Hegemonya: Küresel Gücün Yeni Şekli (*Hegemony: The New Shape of Global Power*)" (2005), "Küreselleşme ve Egemenlik (*Globalization and Sovereignty*)" (2017) adlı kitapları, Simon Dalby (1958-...) ve Mackenzie'nin, çevre, iklim, cinsiyet, sürdürülebilir kalkınma ve güvenlik konularının antropolojik coğrafi boyutuna ilişkin "Yerel Toplumu Yeniden Kavramsallaştırmak (*Reconceptualising local community*)" (1997) ve "Güvenlik ve Çevresel Değişim (*Security and Environmental Change*)" (2009) başlıklı çalışmaları eleştirel jeopolitiğin gelişimine ağırlıklı katkı sağlamıştır.

Ayrıca, Klaus Dodds'un (1969-...), güvenlik, medya/popüler kültür, toplumsal cinsiyet, doğa, buzullar ve Antarktika'nın uluslararası yönetişimi konularını eleştirel jeopolitiğin alanına taşıyan; alan kavramını, internet, film ve görsel medya üzerinden anlamlandıran çalışmaları, disiplinin alanını genişletmiştir. Yazarın eleştirel jeopolitik kapsamındaki diğer çalışmalarından öne çıkan örnekler arasında; L. Funnell ile birlikte kaleme aldığı "Coğrafyalar, Cinsiyetler ve James Bond Jeopolitiği (*Geographies, genders and geopolitics of James Bond*)" (2017) ve "Pembe Buz: İngiltere ve Güney Atlantik İmparatorluğu (*Pink Ice: Britain and the South Atlantic empire*)" (2002) adlı eserleri gelmektedir. Alanın diğer önemli bir yazarı olan Leslie W. Hepple (1948-2007), beşerî coğrafya, coğrafya tarihi, istatistikî coğrafya, ekonometri ve alansal modelleme çalışmalarıyla bilinmektedir. Timothy Luke (1951-...), çevrebilim, kültür, uluslararası politik ekonomi, küreselleşme ve yönetim, bilgi toplumu siyaseti ve kültürü, eleştirel sosyal ve politik kuram alanlarındaki araştırmalarını eleştirel jeopolitiğin temel eserleri sayılan çalışmalara aktarmış, ayrıca "Güç Görüntüleri (*Screens of Power*)" (1989) ve "Ekokritik (*Ecocritique*)" (1997) adlı eserleri ile disiplinin çeşitliliğini artırmıştır. Paul Routledge (1943-...), ihtisas alanı olan; sivil toplum, sosyal adalet, çevre, toplumsal hareketler konularını eleştirel jeopolitik bakışıyla ele almıştır. Paul Routledge'in Gearóid Ó Tuathail (1962-...) ve Simon Dalby ile birlikte kaleme aldıkları "Jeopolitik Okuyucu (*The Geopolitics Reader*)"ya (1998) ve A. Cumbers ile ortak çalışması olan "Küresel Adalet Ağları (*Global Justice Networks*)"na (2013) ilâve olarak, "Alan İşgalcileri (*Space Invaders*)" (2017) adlı eseri disiplinin diğer köşe taşlarını oluşturmuştur.

Eleştirel jeopolitiğin gelişiminde omurgayı oluşturan yukarıdaki yazar ve eserlere ilâve olarak çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Editörlüğünü Joseph A. Camilleri'nin (1944-...) Larry Marshall, Michalis S. Michael ve Michael T. Seigel ile birlikte yaptığı "Asya-Pasifik Jeopolitiği (*Asia-Pacific Geopolitics*)" (2007), Denise M. Horn'un "Kadın, Sivil Toplum ve Demokratikleşmenin Jeopolitiği (*Women, Civil Society and the Geopolitics of Democratization*)" (2010), Nayef R. F. Al-Rodhan'ın "Dış Alanın Meta-Jeopolitiği (*Meta-Geopolitics of Outer Space*)" (2012), Harvey Starr'ın "Jeopolitik Üzerine (*On Geopolitics*)" (2015) adlı eserleri bu kapsamda değerlendirilebilir.

Eleştirel jeopolitik; postyapısalsal, feminist ve postkolonyal köklerinden geleneksel jeopolitiğe yönelttiği eleştiri ile ana akım beşerî coğrafya ekseninde gelişim kaydetmiştir. Eleştirel jeopolitiğin konu ve kapsam bakımından gelişimi iki mecrada gerçekleşmiştir; bu alt disiplin bir taraftan uluslararası politikada süreklilik arz eden değişimlere odaklanırken diğer taraftan beşerî coğrafyayı günlük yaşama taşıyan geniş kapsamlı kuramsal ve yöntemsel bir eğilimi takip etmiştir. Bu heterojen yapı eleştirel jeopolitiğin çok parçalı bir mimaride şekillenmesinin, aynı zamanda da zenginliğinin başlıca nedenidir (Dodds et al., 2013: 10).

KAVRAMSAL PARADİGMA

Her iki jeopolitik yaklaşım arasındaki farklılıkları açıklamaya yönelik genel eğilim meseleyi modern ve postmodern tartışması üzerinden anlamaya yönelik ise de salt bununla sınırlı değildir (Tuathail & Dalby, 1998). Bu nedenle tartışmanın aynı zamanda rasyonalizm-reflektivizm farklılaşmasını da körükleyen pozitivist-postpozitivist ve geleneksel-eleştirel kavramları üzerinden derinleştirilmesi daha uygun olacaktır.

Geleneksel Jeopolitiğin Kavramsal Paradigması

Geleneksel jeopolitiğe adını veren –yukarıda da değinildiği üzere– bu ekolün uluslararası ilişkiler kuramının literatürde “geleneksel kuramlar” olarak adlandırılan realist ve liberalist paradigmlar üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Yine meselenin ontolojik bölümünde değinildiği üzere geleneksel jeopolitik pozitivist bilim felsefesini benimsemiştir. Geleneksel jeopolitik anlayışın özünü oluşturan bu iki husus aynı zamanda bu yaklaşımın iki temel problem sahasını da oluşturur.

Pozitivist yaklaşım, birbirinden farklı kabullere dayanan materyalizm, ampirizm ve rasyonalizmden beslenir. Ampirizm, bilginin yegâne kaynağının duyum ve deneyimde – tercihen sayısal olarak gözlemlenebilenlerde, rasyonalizm ise düşünce ve zihinde var olduğunu kabul eder. Bu yaklaşımlar inceleme yöntemi olarak ise sırasıyla; tümevarım ve tümden gelimi kullanırlar. Pozitivist bilim felsefesini esas alan geleneksel jeopolitik kuramlar, neden-sonuç ilişkisinin tekrarlarında döngüsel gerçekliğin var olduğundan hareketle genel geçer kurallar koymaya çalışırlar. Kara, deniz, kenar kuşak ve hava hâkimiyet kuramlarında öne çıktığı üzere belirli şartların sağlanması halinde belirli sonuçların doğacağına dair yasaların geliştirilmesi bundandır (Varlık, 2020: 508).

Bu ekolün pozitivistizmden kaynaklanan sorunlarının başında jeopolitik çalışan bilim insanının incelediği alandan soyutlanabileceği yönündeki kabulüdür. Geleneksel jeopolitik böylelikle yansız bir yaklaşımla nesnel sonuçlara ulaşma iddiası taşır ki bu çoğu zaman beyhudedir. Fen bilimlerinin gerek şartı olan nesnelliğe sosyal bilimlerde ulaşılabilmesi soyutlamadan değil bütün farklı bakışların tarafılığını kapsayabilme yetkinliğinden geçer ki bu ise çoğu zaman imkân sınırlarını aşar. Geleneksel jeopolitik kuramcıların gözlemledikleri alandan (*space*) soyutlanmış olduklarına dair iddia bu yüzden ciddi ölçüde tartışmalıdır. Bir tanıma göre “jeopolitik, jeopolitik kuramcılarının yaptığı şeydir” (Flint, 2021: 2). Bu yöndeki eleştiriyi ileri sürenler, jeopolitik kuramcılarının bu işi devlet adına yaptıkları ve korunmuş bir akademik alana sahip olarak zümreleştiklerine bu nedenle de nesnel olamayacaklarına dikkat çekerler.

Bir sosyal alt disiplin olarak jeopolitiğin pozitivist bilim felsefesini benimsemesinin yarattığı diğer sorunları ayrıntısıyla tartışmak makalenin hacimce kapsamı nedeniyle mümkün değildir. Ancak pozitivist olma iddiasındaki geleneksel jeopolitik yaklaşımın esasında yeterince pozitivist gözlem ve değerlendirmeleri yapamamış olması bu alanın pozitivistizme kaynaklı diğer bir ana problem sahasını oluşturur. Şöyle ki geleneksel jeopolitik kuramcı ve pratisyenler genel olarak dünya haritasının Merkator projeksiyonu olarak adlandırılan çizimi üzerinden değerlendirmelerini yapagelmışlerdir. Küresel dünyayı düzleme taşıyan bu çizimde ekvatora yakın olan bölgeler dışında oransal bakımdan doğru sonuçlar alınmaz. Kutuplara doğru şekiller gittikçe bozulur. Örneğin bunun bir sonucu olarak Güney Amerika'nın yarısı büyüklüğündeki Avrupa, bu projeksiyonda Güney Amerika'dan büyük görünür. Özetle, geleneksel jeopolitiğin pozitivist olma iddiası da yeterince pozitivist olamaması da sorunludur.

Geleneksel jeopolitiğin kavramsal paradigmasının ikinci ayağını, onun ağırlıklı olarak realist uluslararası ilişkiler kuramını benimsemiş olması oluşturur. Diğer bir ifadeyle geleneksel jeopolitik realist kuramcılarının bir vasıtası olagelmıştır. Toplumsal ilişkileri, korku, ihtiras ve güvensizlik gibi insan doğasının olumsuz özellikleri ve salt kaba güç ilişkileri üzerinden açıklayan klasik realist kuram ile devletin coğrafi etkileşimini –organik devlet kuramında olduğu üzere– organizma ile çevresi üzerinden açıklayan klasik Alman jeopolitiğinin yaklaşımı arasında kavramsal benzeşim mevcuttur. Bu durumun nedenini –ilginç bir tesadüf olmanın ötesinde– her iki yaklaşımın da benimsediği metodolojide aramak daha anlamlıdır. Nitekim, klasik Alman

jeopolitiğinin devleti yaşayan bir organizma olarak tanımlamasında, disiplini pozitivist bir metodoloji ile doğa bilimleri çizgisinde yapılandırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır (Varlık, 2020: 504).

Diğer taraftan, Realist-Liberalist, gelenekselci-davranışçı tartışmalarının bir sonucu olarak Kenneth Waltz (1924-2013) öncülüğünde geliştirilen ve uluslararası ortamı bir sistem bütünlüğü içinde ele alan neorealizm, geleneksel jeopolitiğin Soğuk Savaş Dönemi ve sonrası kuramcılarını büyük ölçüde etkilemiştir. Nitekim, bu dönemde yapılan neredeyse bütün jeopolitik değerlendirmeler, neorealist kuramın öngördüğü üzere devletlerin bir sistemin parçası olarak benzer şekilde hareket edecekleri, kendine özgü özelliklerinin uluslararası ortamdaki tercih, karar ve eylemlerini etkilemeyeceği varsayımı üzerine dayandırılmıştır.

Geleneksel jeopolitik o denli realisttir ki liberalist kuramcılar dahi jeopolitik değerlendirmelerinde ekopolitiği saldırgan realistler ölçüsünde olmasa da savunmacı realistler gibi bir güç mücadelesi; özellikle de büyük güçlerin mücadelesi üzerinden okuyagelmışlerdir. Hatta radikalist sosyal inşacılar dışında çoğu ılımlı ve ortodoks (orta yolcu) sosyal inşacı kuramcıların bu eksenden ayrılmadıkları ya da ayrılmayı başaramadıkları görülür. Ancak yine de sosyal inşacı perspektifin özellikle iki kutuplu dünya düzeni sonrasında geleneksel jeopolitiği siyasi coğrafya kavramına doğru taşıyan başlıca unsurlardan olduğunu kaydetmek gerekir.

Eleştirel Jeopolitiğin Kavramsal Paradigması

Eleştirel jeopolitiğin kavramsal paradigmasını; kısmen sosyal inşacılığın ve feminizmin, ancak daha geniş bir oranda eleştirel yaklaşımların, postyapısalcılığın ve postmodernizmin benimsediği postpozitivist bilim felsefesi oluşturur. Postpozitivist yaklaşım bilgi ile hâkim otorite ya da güç arasındaki doğrudan ilişkinin varlığından ve sosyal alanda gözlemleyen (özne) gözlemlediği olgudan (nesne) soyutlanamayacağı fikrinden hareketle nesnel bilgidен söz edilemeyeceğini iddia eder (Kurki & Wight 2010: 24-25). Postpozitivist bilim felsefesini esas alan eleştirel jeopolitik yaklaşım, sosyal olaylarda ve beşerî coğrafyada 'aynısı tekrarların' yaşanamayacağı, gerçekliğin zamanın, mekânın ve toplumun öznel koşullarından sınırlanamayacağı savından hareketle, coğrafi gerçekliği süreç bağlamında açıklamaya; daha doğrusu, anlamaya çalışır (Varlık, 2020: 508).

Kategorik olarak eleştirel güvenlik çalışmaları içinde yer alan eleştirel jeopolitiğin fikri altyapısını eleştirel yaklaşımlar/kuram oluşturur. Eleştirel yaklaşımların ana karakteristiklerinden biri özgürleştirici (*emancipatory*) olmasıdır (Jones, 2001: 19). Bu kapsamda eleştirel yaklaşımların ürettiği bilginin tamamı toplumsal ve siyasal dönüşüme yöneliktir (Viotti & Kauppi, 2019: 331). Eleştirel yaklaşımların ikinci temel karakteristiği bu alanın kuramcılarının çok büyük çoğunluğunun bilgi ile çıkar arasındaki ilişkiye yoğunlaşmış olmalarıdır. Eleştirel kuramcılar bilgiyi doğası gereği politik bir olgu olarak kabul ederler. Bu hususu Robert Cox'un (1981) "Teori her zaman birisi ve bir amaç içindir" söylemi tanımlar. Üçüncü olarak, yukarıdaki niteliklerinden ötürü eleştirel yaklaşımlar özellikle realist ve liberalist yaklaşımları sorgulayan ve eleştiren özellikler taşırlar (Viotti & Kauppi, 2019: 331). Eleştirel kuramcılar, seçkinler ya da çıkar grupları lehine üretilmiş ve toplumlara empoze edilmiş olan bilgi, değer ve ideolojilerin üzerlerindeki örtüyü kaldırmaya çalışırlar. Bu çaba kaynağını eleştirel yaklaşımların 'kendini yansıtan (*self-reflective*)' (Viotti & Kauppi, 2019: 333) niteliğinden kaynaklanır.

Eleştirele yaklaşımların ortak özelliklerini ekonomi, kültür ve bilgi temelli ölçütleri esas alınarak tanımlamak mümkündür. Steans vd. (2013: 107) bu özellikleri sekiz başlık altında toplamıştır. Buna göre; ilk olarak, eleştirel yaklaşımlar dünyayı küresel kapitalizm tarafından üretilen ekonomik ve sosyal güçler üzerinden okur. İkinci olarak, eleştirel yaklaşımlar devletleri ve kurumları öncelikle küresel kapitalizme sağladıkları destek bağlamında gerçekleştirdikleri işlevler açısından anlamaya çalışır. Üçüncü olarak, eleştirel yaklaşımlar mevcut dünya gerçekliğini eleştirel düşüncenin ve yansımalarının ürünü olan fikirler, kavramlar ve kuramlar aracılığıyla tanımlar. Dördüncü olarak, eleştirel yaklaşımlar bilginin belirli sosyal grupların değer, fikir ve çıkarlarının ideolojik temelli yansımaları olarak yaratıldığını savunur. Beşinci olarak, eleştirel yaklaşımlar kültür ve ideolojiyi mevcut ekonomik ve sosyal düzeni destekleyen ya da ona meydan okuyan önemli ve kuvvetli birer güç unsuru olarak tanımlar. Altıncı olarak, eleştirel yaklaşımlar uluslararası ilişkileri veya siyaseti, mevcut statükoyu destekleyen ya da değiştirmeye çalışan hareketlerin veya toplumsal güçlerin mücadelesi olarak görür. Yedinci olarak, eleştirel yaklaşımlar

politik eylem yoluyla mevcut yapılara meydan okunabileceğini ve özgürleştirici kazanımlar sağlanabileceğini savunur. Sekizinci olarak, eleştirel yaklaşımlar teorisinin, değişimin önündeki engelleri kaldırmaya ve belirli sosyal grupların ve güçlerin özgürlükçü potansiyelini ortaya çıkarmaya, bilginin ise insanın özgürleşmesi projesine yönelik olması gerektiğini savunur.

Eleştirel yaklaşımların yukarıda değinilen radikalist yapısı geleneksel jeopolitik yaklaşıma temelden karşı çıkan değer tabanlı (*moralist*) inşacı bir söylem ve yöntem geliştirmesine neden olmuştur. Diğer bütün kuramsal yaklaşımlarda da olduğu üzere tek bir formasyonda tanımlanamasa da eleştirel yaklaşımların biri ekonomik (yeniden dağıtım) diğeri kültürel (söylemsel ve iletişimsel) olmak üzere iki ana ekseninde geliştiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda, Marksist paradigmayı esas alan ekonomik yapısalcı; bağımlılık, postkolonyalizm, oryantalizm ve dünya-sistemleri kuramlarından beslenir (Varlık, 2020: 511).

Bağımlılık kuramı (*dependency theory*), liberal yapısalcı ve reformcu Raúl Prebisch'in (1901-1986) öncülüğünde BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLAC) nezdinde ve Paul A. Baran (1909-1964), Paul Sweezy (19010-2004) ve Andre Gunder Frank (1929-2005) gibi neo-Marksist düşünürlerin çalışmaları çerçevesinde 1950-60'larda; iki farklı ekseninde geliştirilmiştir. Kuram, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerinin gelişmiş ülkelerle kurduğu bağımlılık ilişkisinin sadece gelişmiş ekonomiler lehine yarar sağladığını bu ülkelerin kalkınabilmek için ithal ikameci ve kendi kendine yeterli bir yapı oluşturmaları gerektiğini ileri sürer (Ferraro, 2008: 58). Ekonomi temelli kuram, ekopolitik ve bölgesel temelli eleştirel jeopolitik çalışmaların fikri temellerini hazırlamıştır.

Postkolonyalizm, bağımlılık kuramı gibi, modernizme ve sömürgeci düşünceye karşı düşünsel bir akım olarak geliştirilmiştir. Sosyoloji, sosyal-psikoloji, ekonomi, edebiyat başta olmak üzere geniş bir alanı kapsayan akımın akademik alandaki öncülüğünü, Nguyen Ai Quoc (Ho Chi Minh) (1890-1969) ve Frantz Fanon'un (1925-1961) sırasıyla; 1924 ve 1961'deki çalışmaları oluşturur. Postkolonyalizm, sadece sömürge sonrası düzeni incelemekle kalmayıp, sömürünün emperyalizm ve hegemonya düzleminde sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik çabalara karşı bir duruş sergiler. Kuram, geleneksel jeopolitik yaklaşımları sömürgeci düzenin coğrafi boyutunu oluşturan yönüyle sorgular. Postkolonyalizmin başlı başına jeopolitik bir söylemi olmasa da eski sömürge halklarının demografi, kimlik, kültür sorunlarını ortaya koyan yönleriyle eleştirel jeopolitiğe katkı sağlamıştır. David Slater'in (2008) daha sonra yayınladığı Kuzey-Güney ilişkilerini irdeleyen "Jeopolitik ve Postkolonyal" adlı eseri postkolonyal yaklaşımın eleştirel jeopolitik içindeki rolünü bütünüyle resmetmiştir.

Edward W. Said'in (1935-2003) 1978'de geliştirdiği oryantalizm, kaynağını eleştirel akımın kurucuları olan Antonio Gramsci'nin kültürel hegemonya ve Michel Foucault'un söylemsel analiz kuramından alır. Oryantalizm, postkolonyalist akımın geliştirilmiş bir sürümüdür. Said (1979, 2012: 12), emperyal kültürün dünya düzenindeki genel biçimlenişi ve emperyal güçlere karşı tarihsel direniş deneyimini bir arada ele alan yönüyle genelde küresel, özeldense Orta Doğu coğrafyasına kültürel temelde nasıl bakılabileceğini öneren jeokültürel yönüyle eleştirel jeopolitiğe katkı sağlamıştır. Nitekim Yves Lacoste'un 1976'da *Hérodote* dergisinde "Michel Foucault ile Söyleşi"si ve Edward Said'in Oryantalizm kuramı eleştirel jeopolitiğin öncüllerinden sayılır (Dalby, 2010: 53; Dodds & Sidaway, 1994: 516; Gregory, 2004; Kelly, 2006). Immanuel Wallerstein'in (1930-2019) 1974'te geliştirdiği dünya sistemleri kuramı (*world-systems theory*), küresel ekonomik sistemi; merkez, yarı-çevre ve çevre ilişkileri arasında cereyan eden ekonomik bir model üzerinden açıklar. Wallerstein (1991) modeli coğrafyayı, tarihsel süreci takip eden kültürel bir yapı üzerine inşa etmiş ve güç ile kültür arasındaki etkileşimi irdelemiştir. Geleneksel jeopolitiğe bir alternatif olarak gelişen bu jeokültür birbiriyle ilişkili üç ana unsurdan oluşmuştur. Bunlardan birincisi, 1789 Fransız İhtilali ile daha fazla keskinleşen; sağda muhafazakârlar, ortada liberaller ve solda radikaller arasında cereyan eden ideolojik gerilimdir. Jeokültürün ikinci temel bileşenini birbiri ardına başarısızlığa uğrayan 1948 İhtilalleri'nin harekete geçirdiği toplumsal direnişler oluşturmaktadır. Üçüncü bileşen XIX. yüzyılın getirdiği sosyal bilimlerdir (Wallerstein, 2004: 95-116). Wallerstein, küreselleşmenin; dünya ekonomik sisteminin merkezindeki gelişmiş ekonomiler ile çevresindeki ekonomiler arasında gerçekleşen iki çatışmanın jeoekonomi temeline oturan yeni bir jeopolitik durum yarattığını ileri sürer (Defay, 2005: 66). Dünya sistemleri analizi başlığı altında gelişen çalışmaların eleştirel jeopolitiğe en önemli katkısı meseleye tarihsel, ekonomik ve coğrafi olmak üzere üç boyut kazandırmış olmalarıdır.

YÖNTEM

Geleneksel jeopolitikte Yöntem

Geleneksel jeopolitiğin benimsediği pozitivist bilim felsefesi doğal olarak inceleme yöntemini de şekillendirmiştir. Bu ekolün ilk çalışmaları daha çok tümenden gelim sonrakiler ise büyük çoğunlukla tüme varım yöntemini takip eder. İnceleme düzey ve birimleri daha çok pozitivist araştırma yöntemleri olarak kullanılır. Bağımsız değişken olan analiz seviyeleri neden sorusunun cevabını ararken bağımlı değişkenlerden oluşan analiz birimleri sonuçlara odaklıdır.

Sosyal bilimlerde pozitivist bilim felsefesinin ‘nedensellik’ üzerinden devam eden meta-teorik tartışmalara girmeden geleneksel jeopolitikte yöntem sorunsalını yeterince açıklamak mümkün değildir. Ancak, –makalenin kapsam bakımından sınırlılığı nedeniyle– bu tartışmaya girmeden burada geleneksel jeopolitiğin yöntem bakımından başlıca iki büyük sorunu içerdiğini kaydetmek gerekir.

Birbirini tetikleyen bu sorunlardan birincisi, pozitivist bilim felsefesinin sosyal birimlerde; özellikle de uluslararası ilişkiler disiplininde, yetince geliştirilememiş olmasının (Dunne, Kurki & Smith, 2021: 17) yaratmış olduğu sorunlu yapıdır. Bu yönüyle, geleneksel jeopolitik çalışmalarda; sadece “konunun nasıl kuramsallaştırıldığı ve neyin doğru bir soru olduğu konusu değil, aynı zamanda nelerin kanıt niteliği taşıyan doğru bilgi olduğu” (Dunne, Kurki & Smith, 2021: 17) konusu tartışmaya açıktır. Bu kapsamda, başlangıç evresinde (klasik jeopolitik) daha ziyade matematikçi ve rasyonel tabanlı Dekartçı anlayışın hâkim olduğu geleneksel jeopolitik yaklaşımların zamanla, nedenselliğin doğrudan gözlemlenebilir bir şey olmadığını; gözlemci tarafından inşa edildiğini, iddia eden David Hum’un (1711-1776) (Viotti & Kauppi, 2019: 333) yaklaşımına doğru evrildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Pozitivist bilim felsefesinin sosyal bilimlere aktarılmasındaki kısıtlılıktan kaynaklanan sorunlu yapı geleneksel jeopolitiği, yöntem bakımında strateji temelli bir metodoloji benimsemeye itmiştir. Esasen geleneksel jeopolitiğin bulguları değerlendirme biçimini de şekillendiren bu durum disiplinin ana motivelerinden kaynaklanmıştır. Geleneksel jeopolitiğin ana motiveleri; ulusal çıkarlar, tehdit ve riskler, güvenlik ve güç mücadelesi üzerine olduğundan analiz seviyesi birey ve devlet dışı kurumlardan çok devlet ve uluslararası sistem düzeyindedir.

Strateji çalışmaları, belirlenen hedef(ler)e ulaşmada ve güç oluşturmada ‘kuvvet-mekân-zaman’ faktörlerinin ne şekilde oluşturulup kullanılacağına dairdir. Bu nedenle geleneksel jeopolitikte yöntem, dış politika ve uluslararası siyaset için coğrafyanın bir güç unsuru olarak nasıl kullanılabileceğine yönelik doğrusal (*linear*) denklem mantığı üzerinden işler. Geleneksel jeopolitiğin bu tek boyutlu yaklaşımı –aşağıda da değinildiği üzere– ‘zaman’ faktörünü sabit kılması nedeniyle strateji disiplini bakımından da sorunludur. Geleneksel jeopolitiğin nesnel bilgi oluşturma iddiası, disiplini yöntem bakımından; insani kurumları, insana ait umut, korku, değer ve yargıları gibi kütle ve enerji cinsinden ölçülemeyen her şeyi kapsam dışında tutmaya yöneltmiştir (Cahnman, 1942). Bu tek bakış açılı yaklaşımın gözlemlendiği dünya ise yukarıda değinildiği üzere esasen bir illüzyon olan Merkator projeksiyonu küçük ölçekli haritadır. Esasen stratejik ulaştırma hatları, doğal kaynaklar, güç merkezleri ve mücadele alanlarını saptamakla sınırlı olan bu çalışmalar için daha büyük ölçekli haritalara ya da daha ayrıntılı tahlillere fazla ihtiyaç yoktur. Bu yönüyle geleneksel jeopolitiğin göz merkezli (*ocular-centric*) bir yöntemi olduğu açıktır (de La Blache, 1903).

Klaus Dodds (2005: 29) geleneksel ve eleştirel jeopolitik arasındaki en önemli farklılaşmanın yöntem ve kavram bakımından olduğuna dikkat çeker ve O Tuathail ve Dalby’nin (1998) çalışmasından esinlenerek geleneksel jeopolitikte yöntemin temel unsurlarını; ulusal egemenlik, sabit sınırlar, devlet yönetimi, toprak kaynaklı düşmanlıklar, jeopolitik bloklar, fiziki çevre, kartograf ve haritalar çerçevesinde tanımlar.

Pozitivist bilim felsefesinin gerçeğin objektif olduğu ve araştırmacının işlevinin onu bulmaktan ibaret olduğu kabulü geleneksel jeopolitik kuramların değer tabanlı (*moralist*) bir arayış içine girmesini önlemiştir. Bu nedenle geleneksel jeopolitik yaklaşımlar gücün yukarıdan aşağıya hiyerarşik dağılımı üzerinden kurgulanmışlardır. Geleneksel jeopolitik yaklaşımlar,

yaygın olarak küresel hâkimiyetin başat güçler arasında nasıl dağılacığını ve devletlerin bu tür bir hiyerarşik yapı içinde nasıl davranacaklarını araştırdığından, inceleme birimi olarak; ulus-devleti, siyasi karar birimlerini ve devletin güvenlik aygıtlarını alır. Geleneksel jeopolitiğin bağımlı bağımsız değişkenler üzerinden takip ettiği yöntem disiplini son tahlilde öznel (*subjective*) bir çizgiye taşımıştır.

Eleştirel Jeopolitikte Yöntem

Eleştirel yaklaşımların çoğunda olduğu üzere, eleştirel jeopolitik postpozitivist bilim felsefesini esas alır. Postpozitivism – dünyayı anlamlandırmada insan bilincinden bağımsız herhangi bir nesnel gerçeklik olamayacağını savunan– fenomenolojik felsefeden ve –pozitivizmi reddederek olguların, dil yapıları tarafından oluşturulup anlamlandırıldığını savunan– hermenötik yaklaşımdan beslenir (Viotti & Kauppi, 2019: 328). Bu nedenle eleştirel jeopolitik araştırma yöntemi olarak süreçsel oluşumu, yapısöküm ve söylem analizini kullanır (Kelly, 2006: 29).

Söylem analizi, eleştirel jeopolitiğin kimlik tanımlamalarında en yaygın olarak kullanılan inceleme yöntemidir (Newman, 2000). Eleştirel jeopolitiğin, gerçekliğin söylem üzerinden açıklanması gerektiği yönündeki iddiasının kökeninde gerçekliğin bilgi-iktidar ilişkileri tarafından oluşturduğu savı yatar (Hepple, 1992). Çünkü eleştirel jeopolitik yaklaşıma göre gerçeklik; toplumsal, kültürel ve siyasi olarak üretilen ve araştırmacının tahayyülü ve tasavvuru ile yaratılan bir söylemdir. Bu nedenle, eleştirelcilere göre jeopolitik gerçeklik, metin ve söylemlerinden bağımsız olarak ele alınamaz (Tuathail & Agnew, 1992).

Eleştirel jeopolitik, süreç temelli analizleri, alan, sınır ve mekân gibi kavramları kategorik olarak incelemenin ötesinde bunların [tarihsel, politik, kültürel vd. bağlamda] nasıl oluştuğunu araştırır (Paasi, 1998). Nitekim, eleştirel jeopolitiğin ilk yıllarında Dodds, (2001) disiplinin ayrıntılı etnografik araştırmalardan yoksun kalmasının yönetsel bir sorun yarattığına dikkat çekti. Eleştirel jeopolitik, jeopolitik kavramını verili (*given*), kendiliğinden var olan bir olgu olarak görmez, aksine kurumlar, bireyler ve metinler arasındaki dinamik etkileşimin analiz ve senteziyle oluşturulabileceğini savunur (Moisio, 2015: 228). Eleştirel jeopolitik; yerleşim yerleri, kültürel ve etnik gruplar ve kültürler gibi orta ölçekli analiz seviyelerini, bilgi-iktidar ilişkilerini coğrafya temelinde inceleyen küçük ölçekli analiz seviyelerini ve coğrafi birimlerin sosyal etkileşimlerini içeren analiz birimlerini bu bağlamda ele alır.

Postpozitivist bilim felsefesini esas alan yaklaşımlar var oluşsal temellerini devlet ve başat güçlerin kurduğu müesses düzenin dışındaki alanlarda inşa ederler. Bu nedenledir ki eleştirel jeopolitik aşağıdan yukarıya doğru bir kurgulanma ile oluşturulmuştur (Tuathail, Dalby, Routledge, 1998). Bu radikalist nitelik eleştirel jeopolitiğe norm geliştirme kapasitesi kazandırmıştır. Bu durum, pozitif bilimlerin metodolojisini uygulamaya çalışan geleneksel jeopolitikten farklı olarak eleştirel jeopolitik yaklaşımların insan merkezli (*anthropocentric*) araştırma yöntemlerinden kaynaklanır.

Eleştirel jeopolitiğin alanı çoklu özellikleri ile anlama çabası inceleme düzeyini büyük ölçekli haritalara taşımıştır. Bu yönüyle eleştirel jeopolitiğin ölçek merkezli (*scale-centric*) bir yöntemi olduğu açıktır. Örneğin geleneksel jeopolitik yaklaşım Orta Doğu'ya bakar ve dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz kaynaklarını görürken eleştirel jeopolitik Yves Lacoste'un (1929-...) '*diatop*' yöntemiyle büyük ve küçük ölçekli karşılaştırmalar yaparak geleneksel yaklaşımın gördüklerinden fazlasını görür (2007: 13). Klaus Dodds (2005: 29) yukarıda değinilen çalışmasında eleştirel jeopolitikte yöntemin temel unsurlarını; küreselleşme, sembolik sınırlar, ağlar/şebekeler, karşılıklı bağımlılık, alanla sınırlı olmayan tehlikeler, sanal çevreler ve Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) çerçevesinde tanımlar.

Eleştirel jeopolitiğin bu insan merkezli araştırma metodolojisi disiplini –strateji temelli geleneksel jeopolitik anlayıştan– siyasi coğrafya disiplini çizgisine taşır. Bu nedenle eleştirel jeopolitik, siyaset biliminin coğrafi dinamiklerinin anlamlandırmasına hizmet eder. Eleştirel jeopolitik coğrafyayı, sosyal ilişkilerin izlendiği bir alan olmanın ötesinde bu ilişkilerin lineer olmayan (*non-linear*); çok boyutlu ve asimetrik ilişkilerle şekillenip üretildiği bir ortam olarak tanımladığından yöntem bakımından inşacı kuramla (*Constructivist Theory*) benzeşimler taşır. Bu özellik disiplinin değer tabanlı açılımlarını mümkün kılar. Eleştirel jeopolitiğin takip ettiği yöntem disiplini öznel arası (*intersubjective*) bir çizgiye taşımıştır.

BULGULARI DEĞERLENDİRME BİÇİMİ

Geleneksel Jeopolitiğin Bulguları Değerlendirme Biçimi

Geleneksel jeopolitik yaklaşımların ortak özelliği, dönemin güncel ve geleceğin muhtemel sorunlarına güç mücadelesi üzerinden çözüm getirmektir. Geleneksel jeopolitik, bulguları bütünüyle problem çözücü, yasa koyucu, strateji belirleyici maksatlarla araştırır ve kullanır. Geleneksel jeopolitik meseleyi kendi ölçütleri çerçevesinde tanımlar ve genel geçer, verili olgular olarak açıklar. Disiplinin bulgu ve değerlendirmeleri büyük çoğunlukla devletlere ve az da olsa şirketlere yöneliktir.

Sosyal bilimlerde her yeni kuram mevcut kuram(lar)ın kısıtlılıklarının yarattığı ihtiyaçtan doyar ve –uluslararası ilişkilerde realistlerin klasik liberal yaklaşımlı ‘idealist’ olarak isimlendirmesi örneğinde olduğu üzere– kendisine alternatif ya da tepki olarak geliştirdiği kuram(lar)ı bir şekilde yeniden tanımlar. Bu yönüyle geleneksel jeopolitik, eleştirel jeopolitiğin jeopolitik disiplini tanımladığı mimari içinde ‘resmi jeopolitik kültür’ kategorisinde konumlandırılmıştır (Tuathail, 1999). Buna göre resmi jeopolitik kültür; uzun erimli, güç oluşturma amaçlı, zaman ve tarihsel süreçten soyutlanmış genellemelere dayanan jeopolitik yasaların geliştirilmesini amaçlayan resmî/formal jeopolitiği yaratmıştır (Tuathail, 1999). Resmi jeopolitik, güç mücadelesi bağlamında emperyalizm tabanlı geleneksel jeopolitik kuramlardan oluşur. Bu jeopolitik türü stratejik çalışmalarda, bürokratik raporlarda ve politik doktrinlerde kullanılmaktadır.

Eleştirelci; zamandan, toplumsal özellik, dinamik, farklılık ve süreçsel değişimden soyutlanmış, dünyanın Batı dışında geri kalanını kapsam dışında bırakan yönleriyle kısıtlı gördükleri resmi jeopolitiği tarihsel olarak basit, coğrafi olarak determinist, teknik olarak tek boyutlu, vizyon bakımından ise ideolojik olmakla eleştirir (Tuathail, 1999: 15-18; Tuathail & Dalby, 1998: 112). Bu eleştirinin sonucu olarak geleneksel jeopolitik kuramları ‘anticoğrafya’ olarak tanımlar. Eleştirel jeopolitiğin bu eleştirisi, geleneksel jeopolitiğin bulguları değerlendirme biçimini yansıtmaması bakımından dikkate değerdir

Eleştirel Jeopolitiğin Bulguları Değerlendirme Biçimi

Eleştirel jeopolitik alana dair bulguları; resmi, pratik, popüler ve yapısal olmak üzere tanımladığı dört jeopolitik tip/gelenek ya da kültür üzerinden tasnif eder (Tuathail, 1999). Geleneksel jeopolitiği yukarıda değinildiği üzere resmi jeopolitik kültür kategorisinde tanımlayan eleştirel jeopolitik, kendisini ise yapısal jeopolitik kültür içerisinde konumlandırır.

Yapısal jeopolitik kültür Soğuk Savaş’ın sonunu hazırlayan mekâna dair dinamikler, süreç ve eğilimler vasıtasıyla oluşmuştur. Yapısal jeopolitik kültür, diğer jeopolitik türlerini; metin, söylem ve vizyon bağlamında, yapısökümcü bir yaklaşımla ele alır (Kelly, 2006: 29). Yapısal jeopolitik kültür, küreselleşme, bilişim ve yeni risklerin gereklerini karşılamaya yönelik bulgu ve değerlendirmelerle ilgilenir. Resmi jeopolitikten bütünüyle ayrı bir tip ve geleneğin ürünü olan yapısal jeopolitik gelenekselci jeopolitikçiler tarafından ‘antijeopolitik’ olarak tanımlanır (Tuathail, 1996).

Eleştirelciye göre küreselleşme, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve yeni riskler, bazılarının iddia ettiği gibi jeopolitiğin sonunu getirmemiş, ancak jeopolitik anlayışa hâkim olan güç dağılımı ve ülkesel sınırların anlamını değişime uğratmıştır (Tuathail, 1997). Bu kapsamda eleştirel jeopolitik; daha önce ulusal ölçekte tanımlanan güvenlik sorun ve risklerinin küresel ölçekte ele alınmasını olanaklı kılmıştır. Eleştirel jeopolitik, ancak küresel ölçekte bir güvenlik anlayışının inşa edilmesi suretiyle aşılabileceğini savunduğu bu risklerin ortak özelliklerinin (Tuathail, 1999: 120); 1) Konvansiyonel olmamaları 2) Asimetrik nitelik taşımaları 3) Rasyonalite sınırlarını aşmaları ve 4) İnsan ömrünün ötesinde daha uzun bir süreyi kapsamaları olduğuna dikkat çeker. Eleştirel jeopolitik bu özelliğiyle Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra geleneksel jeopolitik yaklaşımın dünyayı kavrama ve sorun çözmede karşılaştığı –ve Ó Tuathail’in (1999: 120) ‘zafer krizi’ olarak tanımladığı– sınırlılıkları aşmaya yardımcı olmuştur. Bu yönüyle eleştirel jeopolitiğin, gelenekselci yaklaşımların eksik bıraktığı alanları kapsadığı söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Akademik bir disiplin olarak jeopolitik Alman ekolüyle başlamış, bunu İngiliz ve ABD'li kuramcılarının oluşturduğu Anglo-Sakson ekolü takip etmiştir. Bu ekol I. ve II. Dünya Savaşlarını ve sonraki Soğuk Savaş Dönemi'nin politika ve stratejilerini şekillendirmiştir. Güç oluşturma ve kullanmaya yönelik geleneksel jeopolitik anlayış bu dönemden sonra giderek daha farklı konularla çeşitlenen siyasi coğrafya eksenine kaymıştır. Alandaki bu eksen kayması güç üzerinden dünya siyasetini tanımlama çabalarının hegemonya sonrası çok kutuplu dünya düzeninin çok çeşitli alanlara inhisar eden ihtiyaçlarını karşılayamamasından kaynaklanmıştır. Jeopolitikte eleştirel yaklaşımlar 1980'lerde bu ihtiyacın bir sonucu olarak geleneksel jeopolitik anlayışa bir tepki olarak doğmuştur.

Bu makalede her iki yaklaşım arasındaki farklılaşmayı tanımlayan model; ontolojik yapı ve epistemolojik oluşum süreci, kavramsal paradigma, yöntem ve bulguları değerlendirme biçimi olmak üzere dört ölçüt esas alınarak oluşturulmuştur. Böylelikle neredeyse her durumda eksik ya da hatalı değerlendirmelere neden olan salt sonuç odaklı analizlere alternatif olarak; kökeni, oluşu, süreci, kuramı, yöntemi ve amacı esas alan bir metodoloji benimsenmiştir.

Ontolojik yapısı itibarıyla geleneksel jeopolitik İkinci Endüstri Devrimi'nden, Sosyal Darwinizm ve Yeni Lamarkizm'den, Kartezyen felsefeden, modernizm ve pozitivistlikten ilham almış ve kolonyalizm, emperyalizm ve hegemonyacı dünya düzenlerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Eleştirel jeopolitik ise Üçüncü Endüstri Devrimi ile ortaya çıkmış ve halen yaşadığımız Dördüncü Endüstri Devrimi'nin etkileriyle evrimine devam etmektedir. Eleştirel jeopolitik anlayışın ontolojik yapısını postmodernizm ve postpozitivistlikten beslenen postkolonyalizm, antiemperyalizm, uluslararası bağımlılık, dünya-sistemleri, oryantalizm ve feminizm gibi postyapısalcı ve sosyal inşacı yaklaşımların coğrafya ile etkileşimleri oluşturur.

Her iki yaklaşım arasındaki farklılaşmanın kavramsal temelinde pozitivist-postpozitivist ve realist-eleştirel ayrımı yatmaktadır. Bu ayrışma, her iki yaklaşımın ontolojik ve epistemolojik karakteristiğini etkilediği kadar, inceleme maksat, alan, birim ve analiz seviyeleriyle, kullandıkları yöntem ve süreçlerinde de farklılaşmaya neden olmuştur.

Geleneksel jeopolitiğin pozitivist anlayışla nesnel sonuçlara ulaşma çabasına karşın, eleştirel jeopolitiğin benimsediği postpozitivist bilim felsefesi sosyal bilimlerde özneyi nesneden ayırmanın mümkün olamayacağı temel savına dayanır. Bu durum aynı zamanda rasyonalizm-reflektivizm tartışmasını körükler. Yine geleneksel jeopolitiğin verili kabuller üzerine inşa edilen yasa koyucu yaklaşımına karşın, eleştirel jeopolitik coğrafyanın kendine özgü karakteristikleriyle tarihsel, süreçsel, ekonomik, sosyolojik ve kültürel bağlamlarıyla incelenebileceğini savunur. Bu kapsamda geleneksel yaklaşım tanımlamaya ve konun sınırlarını çizmeye, eleştirel yaklaşım ise anlamaya ve yeni tartışmaların kapısını aralamaya yöneliktir. Geleneksel jeopolitiğin benimsediği pozitivist bilim felsefesi ekolün moralist ve özgürleştirici (*emancipatory*) açılımlar yapmasını engellerken eleştirel jeopolitik bu sınırlılıktan masundur. Geleneksel yaklaşımın fen bilimlerinde geçerli olan nesnellığı yakalama iddiası, jeopolitikçilerin işvereni devlet olan bir alanın çalışanları olmaları nedeniyle tarafsız olamayacakları ve kullanılan Merkator projeksiyonun hatalı olması yönleriyle haklı eleştirilere maruzdur.

Geleneksel jeopolitik ekolün ana eksenini sırasıyla; klasik realizm ve yapısalcı realist (neorealist) kuramlar oluştururken, eleştirel jeopolitik –çok farklı bakış açılarını içermesi nedeniyle henüz bilinen manada bir kuram niteliğine ulaşmamış olsa da kendi içinde tutarlı bir yapısı olan– eleştirel yaklaşımların coğrafyaya dair bölümünü oluşturmuştur. Geleneksel jeopolitik gücün ve hegemonyanın oluşturulup sürdürülmesi sorunsalı ile ilgilenirken eleştirel jeopolitik siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel olguların süreçsel bağlamda coğrafya ile etkileşimlerine dairdir. Geleneksel jeopolitik incelemelerinde araştırma birim ve seviyelerini esas almış ve devlet merkezli bir metodoloji geliştirmiştir. Buna karşın eleştirel jeopolitik yapısöküm ve söylem analizi yöntemi kullanırken devletin hâkim olduğu alanların dışındaki araştırma konularını incelemiştir. Eleştirel jeopolitik alan incelemelerinde geleneksel jeopolitiğin küçük ölçekli projeksiyonlarından farklı olarak büyük ölçekli haritaları kullanır. Geleneksel jeopolitik devletlerin siyasi sınırlarıyla, eleştirel jeopolitik doğal sosyolojik ve kültürel oluşumlar ve bu oluşumların birbirleriyle olan etkileşimleriyle ilgilenir. Diğer bir ifadeyle geleneksel; siyasi, eleştirel; demografik coğrafyaya daha içkindir.

Yukarıda değinilen farklılaşmalar her iki yaklaşımın farklı işlevlere yönelik olmasıyla da örtüşmektedir. Eleştirel jeopolitik bu dipleri; resmi, pratik, popüler ve yapısal olmak üzere dört kategoride tasnif etmiştir. Bu tasnif içerisinde de geleneksel jeopolitiği resmi jeopolitik kategorisinde, kendisini ise yapısal jeopolitik kültür içinde tanımlamıştır. Geleneksel jeopolitik bulgularını güncel ve muhtemel gelecekteki siyasi sorunları çözmeye, zamandan bağımsız coğrafi yasalar oluşturmaya, strateji belirlemeye yönelik olarak kullanırken eleştirel jeopolitik zaman-mekân ilişkisini süreçsel bağlamıyla ele alarak coğrafi gerçekliğe dair bulguları siyasi olguların sosyolojik ve kültürel kaynakları temelinde anlamaya çalışır.

Bu temel farklılıklar nedeniyle; gelenekselciler eleştirel jeopolitiği anti-jeopolitik, eleştirelciler ise geleneksel jeopolitik kuramı anticoğrafya olarak tanımlamalar. Her iki yaklaşım arasındaki bu kökten ayrışma esasen eleştirel jeopolitiğin jeopolitik kültür, tip ve gelenek tasnifinde bu ekollerin farklı yerlerde konumlanmalarına neden olmuştur. Coğrafya temelinden kopuk bir jeopolitik düşünülemediği gibi jeopolitikten yoksun bir coğrafya anlayışı eksik kalacaktır. Bu nedenle eleştirel jeopolitiğin geleneksel yaklaşımın yerini alması bu ekolün henüz tam anlamıyla bir kuram niteliğini kazanamamış olması nedeniyle mümkün görülmemektedir. Eleştirel jeopolitik yaklaşım geleneksel ekolü eleştirebildiği ölçüde kendi kuramını ortaya koymakta başarılı olamamıştır. Bu durum esasen uluslararası ilişkiler disiplini içinde yer alan eleştirel kuramın da temel sorunudur.

Bununla beraber ortaya koyduğu farklı metodoloji ve sonuçlarla alanın konu bakımından genişleyip, aktörler bakımından derinleşmesini sağlamış – yukarıda değinildiği üzere– geliştirdiği jeopolitik kültür, tip ve gelenek sınıflandırmasıyla alanı kapsayıcı bir şekilde tanımlamıştır. Eleştirel jeopolitiğin alana en büyük katkısı ise, geleneksel yaklaşımların karşılayamadığı yeni jeopolitik alan ihtiyaçlarını karşılaması olmuştur. Bununla beraber geleneksel jeopolitiğin devlet merkezli ve güvenlik temelli inceleme ve değerlendirmelerinin yerine geçtiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Diğer taraftan eleştirel jeopolitik, geleneksel yaklaşımların insanı dışarıda bırakan kısıtlılığını giderme kapasitesine sahiptir. Sonuç olarak giderek daha geniş bir spektrumda çeşitlenen jeopolitik ihtiyaçların karşılanmasında her iki ekolün birbirini bütünleyici olabileceği değerlendirilmektedir.

| EXTENDED ABSTRACT |**A Comparative Analysis of Traditional and Critical Geopolitics**Ali Bilgin VARLIK **INTRODUCTION**

As a sub-discipline of geographic science, particularly political geography and international relations, geopolitics is defined in many different ways; it is essentially a matter of “mentality-locality-reality” (Varlık, 2020). The debate between traditional and critical geopolitics, which sees the area (space) for different purposes and from different perspectives, is also the essential origin of geopolitics. Although many studies analyse traditional and critical geopolitical approaches in the literature, it would not be wrong to say that most of them are limited since they only deal with apparent results rather than causes and reasons. This article aims to make a comparative analysis of traditional and critical geopolitical approaches by revealing the aspects which differ between both approaches.

METHODOLOGY

In this research, the comparative qualitative analysis method is used. Comparative analyses aim to understand the subjects under review by their similarities and differences (compare-contrast). However, comparative studies are inherently contradictory, as they compare each unique case with the same criteria of scrutinisation. In some cases, comparing ‘things’ with different existential sources and developmental processes runs the risk of meaningless results. For this reason, the results of comparative studies always bring discussions with them. In addition to that, concepts, values, perceptions, and realities differ from phenomenon to phenomenon, from society to society, and from geography to geography (Newton & Van Deth, 2010: 4). Despite all these limitations, comparative analyses have a unique feature of enabling the study subjects to be seen from different perspectives (Kesselman et al., 2009) and revealing differences between similar and similarities between the different ones.

This paper scrutinises the main features of both geopolitical approaches through a specific systematic method; thus, the complex and multidimensional issue is explained by a model. With this, it is aimed to discuss the philosophical and academic aspects of geopolitics as a social science discipline rather than as an application apparatus which predominantly occupies the political field and strategy studies. For that purpose, the subject under review is examined under four criteria; 1) Ontological structure and epistemological formation process, 2) Conceptual paradigm, 3) Methodology and 4) Assessment of the findings. These four criteria are separate but inseparable since they have a high level of interaction and transitivity.

ONTOLOGICAL STRUCTURE AND EPISTEMOLOGICAL FORMATION PROCESS

Comparison of Ontological Structures

Ontological Structure of the Traditional Geopolitics

The intellectual infrastructure of traditional geopolitics is formed by Social Darwinism, New-Lamarckism, Cartesian philosophy and modernism, while the philosophy of science is shaped by positivism. The founders of the classical geopolitical approach and the neoclassical geopolitical theorists who followed them adopted the Cartesian philosophy of René Descartes (1596-1650), which assumed that the only definitive knowledge is derived from mathematics and physics.

The economic infrastructure of the classical geopolitical school, which is the first version of the traditional geopolitical approach, is formed by the Second Industrial Revolution. But, apart from that, the determining factors of the social and political conjuncture, colonialism and imperialism, were also fed by this infrastructure (Dodds & Atkinson, 2000; Tuathail, 1996).

Ontological Structure of the Critical Geopolitics

The intellectual infrastructure of critical geopolitics is ultimately formed by postpositivism, while the philosophy of science is shaped by postmodernism. In this respect, critical geopolitics has a close relationship with 'Critical Approaches'. The philosophical sources of critical approaches stem from the ideas of Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Immanuel Kant (1724-1804), G.W. Friedrich Hegel (1770-1831) and Karl Marx (1818-1883). The establishment of critical approaches on a clear theoretical basis was made possible first by the works of Antonio Gramsci (1891-1937) and then by the Frankfurt School in the 1920s-1930s. Finally, critical geopolitics emerged in the last quarter of the 1980s as an oppositional discourse which intellectually rejects the national interest-based mainstream strategic view (Tuathail, 1996; Dalby, 1990). Therefore, the political infrastructure of critical geopolitics is formed by the interactions of poststructuralist and social constructivist approaches such as postcolonialism, anti-imperialism, international interdependence, world systems, orientalism, and feminism.

Comparison of Epistemological Formation Process

Epistemological Formation Process of the Traditional Geopolitics

The historical route of the traditional geopolitical approach, set by the motive of projecting power and force-making, has followed the stages of global dominance struggles through certain power elements. Accordingly, as an academic discipline, geopolitical thought was born in Prussia-Germany, which started world sharing race late, with the ideas of Alexander von Humboldt (1769-1859), Carl Ritter (1779-1859) and Friedrich Ratzel (1844-1904). The discipline was coined by Johan Rudolf Kjellén (1864-1922), a student of Ratzel. For that, Ratzel's "Political Geography (*Politische Geographie*)" is considered one of the main works of the discipline by almost all geopolitical scholars (Farinelli, 2000). The last representatives of classical geopolitics were Oswald A. G. Spengler (1880-1936; a theorist of aggressive German irredentism, and Karl Ernst Haushofer (1869-1946; originator of the *Lebensraum* theory.

German Geopolitics was followed by British and American geopolitics before World War II. Among the foremost theorists of this period were Sir Halford Mackinder (1861-1947) with the Heartland theory, Alfred Thayer Mahan (1840-1914) with the Sea Domination theory, Giulio Douhet (1869-1930) with the Air Domination theory and Nicholas John Spykman (1893-1943) with the Rimland theory. The Cold War Era was experienced almost entirely under the domination of traditional geopolitical

theories and practices. Overall strategies and policies of this epoch, such as containment, green belt, foreign intervention (rollback), Eastern Policy (*ostpolitik*), and rapprochement (*détente*), were products of traditional geopolitical understanding.

The geopolitical understanding of the Post-Cold War Era was built to maintain the post-hegemony order in which the US dominance continued somehow and was generally labelled as “New World Order Geopolitics” in the literature. The geopolitical theories developed in this period formed the geopolitical infrastructure of the new form of imperialism. Paul Kennedy’s (1945-...) “The Rise and Fall of the Great Powers”, Robert D. Kaplan’s (1952-...) “The Coming Anarchy”, Samuel P. Huntington’s (1927-2008) “The Clash of Civilizations”, and Francis Fukuyama’s (1952-...) “The End of History” are the most notable examples of these theories. Apart from that, in this period, it has been observed that geopolitical theories have become increasingly polycentric and diversified in subjects under review.

Epistemological Formation Process of the Critical Geopolitics

The widening and deepening of the perception of security after the Cold War have opened the door for transforming traditional geopolitical understanding towards the conceptualisation of ‘Political Geography’. Starting from the 1980s, the intensifying debates between modernist-postmodernist, positivist-postpositivist, and traditionalist-critical have flourished the sprout of critical geopolitical understanding.

In the epistemological formation of critical geopolitics, the asymmetric and complex security environment emerged due to globalisation, and the need for geopolitical understandings of human security, global economy, and ecology, rather than the traditional military security conceptualisation, has been decisive. In this context, environmental problems, human, women, children and minority rights, demographic changes such as population, migration and ageing, global production, trade and finance, foreign investments and transnational companies, renewable energy sources, hunger and epidemics, energy security, organised crime, human and drug trafficking and other illegal activities, identity, ethnicity, civil disobedience and insurgency, and many other issues have become the subjects of this ‘really new’ and different way of handling geopolitics.

Although critical geopolitics is in its relatively early stage, the discipline has reached comprehensive literature in a short time, with the need to overcome the limitations of the traditional geopolitical approach. In this context, Gearóid Ó Tuathai’s books titled “The Language and Nature of the ‘New Geopolitics’” and “Critical Geopolitics” set the essential works of the discipline. Among other works of critical geopolitics, Simon Dalby’s “Creating the Second Cold War”, John Agnew and Stuart Corbridge’s “Mastering Space”, and John Agnew’s “Geopolitics: Re-visioning World Politics” are the most fundamental ones.

On its critique of traditional geopolitics, spurred by its post-structural, feminist and post-colonial roots, critical geopolitics has developed in the direction of mainstream human geography. The development of critical geopolitics in terms of subject and scope has followed two patterns. Critical geopolitics, while focusing on continuous changes in international politics, on the one hand, it also followed a wide-ranging theoretical and methodological trend that brought human geography to daily life on the other. This heterogeneous structure has helped the discipline develop a multi-part architecture and a comprehensive characteristic.

CONCEPTUAL PARADIGM

Conceptual Paradigm of the Traditional Geopolitics

The positivist philosophy of science and its ‘traditionalist’ characteristics, which form the core of the traditional geopolitical understanding, constitute this approach’s two main problem areas. The positivist approach is fed by materialism, empiricism and rationalism. Based on positivist science, traditional geopolitical theories establish general rules based on the existence of repeated cycles of the cause-effect relationship. One of the main problems of this school stems from the assumption of

positivism that geopolitical scholars can be isolated from the field they study. Although it claims to be positivist, the traditional geopolitical approach poorly reflects positivist observations and evaluations.

The second pillar of the conceptual paradigm of traditional geopolitics is that it has predominantly adopted the realist theory of international relations. In other words, traditional geopolitics has been a vessel of realist theory. Traditional geopolitics greatly affected the Cold War period's theorists. Almost all geopolitical evaluations made in this period were based on the assumptions of the neorealist theory.

Conceptual Paradigm of the Critical Geopolitics

The conceptual paradigm of critical geopolitics constitutes a postpositivist philosophy of science, partly embraced by social constructivism and feminism but more broadly by critical approaches, poststructuralism, and postmodernism. The postpositivist approach claims a direct relationship between knowledge and the dominant authority and that the observer cannot be isolated from the observed phenomenon in the social field (Kurki & Wight 2010: 24-25).

Based on the postpositivist philosophy of science, the critical geopolitical approach tries to understand the geographical reality in the context of the process, with the argument that truth cannot be eluded from the subjectivity and unique conditions of time, space, and society. Because of these characteristics, critical geopolitics also retains critical approaches' emancipatory, moralist, radical and self-reflective features. In this context, critical geopolitics is fed by the Marxist paradigm-based economic structuralist theories of dependency, post-colonialism, orientalism and world-systems theories (Varlık, 2020: 511)

METHODOLOGY

Methodology of Traditional Geopolitics

Traditional geopolitics follows the method of analysis levels and units used by the positivist philosophy of science-based realist theory. In this method, analysis levels representing independent variables concentrate on reasons, while analysis units consisting of dependent variables focus on results. In its initial phase, traditional geopolitics (classical geopolitics) used mathematical and rational-based Cartesian understanding as the primary research method. Over time, this understanding evolved to David Hum's (1711-1776) approach, which argues that causality is not directly observable but built by the observer (Viotti & Kauppi, 2019: 333). The problematic structure arising from the limitation of transferring the positivist philosophy of science to social sciences has pushed traditional geopolitics to adopt a strategy-based methodology in terms of method.

In traditional geopolitics, the method works on the logic of linear equations about how geography can be used as a power element for foreign policy and international politics. This one-dimensional approach of traditional geopolitics is also problematic regarding strategy discipline, as it fixes the 'time' factor. The claim of traditional geopolitics to create objective knowledge directed the method it used to exclude everything that cannot be measurable in terms of mass and energy, such as humanitarian institutions, human hopes, fears, values and judgments (Cahnman, 1942). Since traditional geopolitics is solely interested in strategic transportation lines, natural resources, power centres and areas of struggle, it is clear that traditional geopolitics has an ocular-centric method (de La Blache, 1903). Klaus Dodds (2005: 29), inspired by the work of Ó. Tuathail and Dalby (1998), defines the essential elements of method in traditional geopolitics within the framework of national sovereignty, fixed borders, state administration, territorial hostilities, geopolitical blocks, physical environment, cartography and maps.

Methodology of Critical Geopolitics

As with most critical approaches, critical geopolitics is based on the postpositivist philosophy of science. In this context, critical geopolitics is inspired by phenomenological philosophy and hermeneutics. Therefore, it uses process formation, deconstruction and discourse analysis as a method of critical geopolitical research (Kelly, 2006: 29). In the root of the argument

of critical geopolitics that reality should be explained through discourse, therein lies the argument that reality is formed by knowledge-power relations (Hepple, 1992). Because according to the critical geopolitical approach, reality is a discourse that is socially, culturally and politically produced and created by the imagination and inspiration of the researcher. Therefore, according to critical scholars, geopolitical reality cannot be assessed by excluding texts and discourses (Tuathai & Agnew, 1992).

Beyond categorically examining concepts of border and space in process-based analysis, critical geopolitics explores their occurrence (Paasi, 1998) in terms of historical, political, and cultural contexts. Critical geopolitics does not see the concept of geopolitics as a given, per se phenomenon but argues that it can be created through analysis and synthesis of the dynamic interaction between institutions, individuals and texts (Moisio, 2015: 228). Critical geopolitical approaches build their existential foundations outside the areas established by the state or dominant powers. For this reason, critical geopolitics has been created with a bottom-up construction (Tuathai, Dalby, Routledge, 1998). This radical approach has given critical geopolitics the capacity to develop normative studies; thus, the discipline applies anthropocentric research methods.

The effort of critical geopolitics to understand the field with its multiple features has brought the level of investigation to large-scale maps. In this respect, it is clear that critical geopolitics is a scale-centric method. Klaus Dodds (2005: 29), in his work mentioned above, defines the essential elements of the method of critical geopolitics; within the framework of globalisation, symbolic borders, networks, interdependence, dangers not limited to space, virtual environments and Geographic Information System (GIS). Since critical geopolitics not only defines the area as a place where social relations are observed but also as a space where these relations are produced, it has similarities with the Constructivist Theory in terms of method.

ASSESSMENT OF THE FINDINGS

Traditional Geopolitics' Assessment of the Findings

The common feature of traditional geopolitical approaches is to bring solutions to the period's current and foreseeable future problems through the power struggle. Traditional geopolitics explores and uses findings entirely for problem-solving, law-making, and strategy-making purposes. Traditional geopolitical defines the matter within the framework of its criteria and explains it as general rules and given facts.

Critical geopolitics defines the traditional approach in the category of 'formal geopolitical culture' (Tuathai, 1999). In the context of power struggle, formal geopolitics is composed of imperialism-based traditional geopolitical theories. Formal geopolitics is used in strategic studies, bureaucratic reports, and political doctrines.

Critical Geopolitics' Assessment of the Findings

Critical geopolitics defines the discipline under four geopolitical types/traditions or cultures; formal, practical, popular and structural, and describes itself as the structural culture (Tuathai, 1999). The structural geopolitical culture was formed through spatial dynamics, processes and trends that prepared the end of the Cold War. The structural geopolitical culture deals with findings and assessments to meet the requirements of globalisation, informatics and new risks.

Critical geopolitics; enabled to address the security problems and risks on a global scale which were previously defined on a national scale. Critical geopolitics argues that security problems can be tackled only in a global context (Tuathai, 1999: 120). In this respect, it is right to say that critical geopolitics covers the areas that traditionalist approaches failed to cover.

ASSESSMENT AND CONCLUSION

Geopolitics as an academic discipline started with the German school of geography and was followed by the Anglo-Saxon school, formed by British and US theorists. This school shaped the policies and strategies of the World Wars and the subsequent Cold War Era and sustained in one way or other up to date. After this period, the traditional geopolitical understanding of power projection shifted to the axis of political geography, which is increasingly diversified with different subjects. This axis shift in the field is due to its inability to meet the requirements of the post-hegemony multipolar world order, which covers various areas. Critical approaches in geopolitics emerged in the 1980s due to this need as a reaction to traditional geopolitical understanding.

In this article, the model describing the differentiation between both approaches; is formed based on four criteria; ontological structure and epistemological formation process, conceptual paradigm, method and way of assessing findings.

In terms of its ontological structure, the traditional geopolitical school was inspired by the Second Industrial Revolution, Social Darwinism and New Lamarckism, Cartesian philosophy, modernism and positivism and is a product of colonialism, imperialism and hegemonic world orders. The ontological structure of critical geopolitical understanding is formed by the interactions of poststructuralist and social constructivist approaches fed by postmodernism and postpositivism, such as postcolonialism, anti-imperialism, international dependency, world systems, orientalism and feminism. The conceptual basis of the differentiation between both approaches lies in the positivist-postpositivist and realist-critical distinction. This separation affected both approaches' ontological and epistemological characteristics and caused a differentiation in the purpose, area, unit and analysis levels, as well as in the methods and processes they used.

Despite the law-making approach of traditional geopolitics, which is built on given assumptions, critical geopolitical argues that geography can be examined with its unique characteristics and historical, processive, economic, sociological and cultural contexts. In this context, the traditional approach is to define and draw the boundaries of the subject, while the critical approach is to understand and open the vision to new discussions. While the positivist philosophy of science adopted by traditional geopolitics prevents the school from making moralist and emancipatory expansions, critical geopolitics is exempt from this limitation.

While traditional geopolitics deals with the problem of creating and maintaining power and hegemony, critical geopolitics focuses on the interaction of political, economic, sociological and cultural phenomena with geography in a processual context. Traditional geopolitics uses research units and levels of analysis methodology and develops a state-centric approach. Conversely, critical geopolitics uses the method of deconstruction and discourse analysis and examines topics outside the areas dominated by the state. Unlike the small-scale projections of traditional geopolitics, critical geopolitics uses large-scale maps in her field under review. Traditional geopolitics is more prone to politics, while critical geopolitics is to demographic geography.

The differences between both approaches are also reflected in their functions. While traditional geopolitics uses findings to solve current and probable foreseeable future political issues and creates eternal geographical laws for strategies, critical geopolitics tries to understand findings on geographical reality based on sociological and cultural resources of political phenomena by considering the time-space relationship in a processual context.

Because of these fundamental differences, traditionalists define critical geopolitics as 'antigeopolitics', while scholars of critical geopolitics label traditional geopolitical theory as 'antigeography'.

Traditional geopolitics still needs to meet current and future requirements fully. Critical geopolitics has expanded the concept of geography in terms of subject, deepened in terms of actors, and has defined the field comprehensively with the geopolitical culture, type and tradition classification of; formal, practical, popular, and structural. On the other hand, at the present stage, it does not seem possible for critical geopolitics to replace the traditional approach since this school has not yet gained the quality of a theory. Additionally, it is not possible to say that critical geopolitics can fulfil the place of state-centred and

security-based examinations and evaluations of traditional geopolitics. As the conclusions, it is considered that both schools can complement each other in meeting the geopolitical needs increasingly diversifying on a broader spectrum.

KAYNAKÇA

- Agnew, J. (2002). *Making political geography*. Routledge.
- Agnew, J. (2004). *Geopolitics: Re-visioning world politics*. Routledge.
- Agnew, J. (2005). *Hegemony: The new shape of global power*. Temple University Press.
- Agnew, J. (2017). *Globalization and sovereignty: Beyond the territorial trap*. Rowman & Littlefield.
- Agnew, J., & Corbridge, S. (2002). *Mastering space: Hegemony, territory and international political economy*. Routledge.
- Al-Rodhan, N. R. (2012). *Meta-geopolitics of outer space*. Springer.
- Baru, S. (2012). Geo-economics and strategy. *Survival*, 54(3), 47–58.
- Benneyworth, I. J. (2011). The 'Great Debates' in international relations theory. *School of European Studies*, 20.
- Brzezinski, Z. (1997). *The grand chessboard* (Vol. 1). Basic Books.
- Cahnman, W. J. (1942). Methods of geopolitics. *Social forces*, 147-154.
- Camilleri, J. A. (2007). *Asia-Pacific geopolitics: Hegemony vs. human security*. Edward Elgar Publishing.
- Cohen, S. B. (2003). *Geopolitics of the world system*. Rowman & Littlefield.
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium*, 10(2), 126-155.
- Dalby, S. (1990). *Creating the second cold war: The discourse of politics*. Bloomsbury Publishing.
- Dalby, S. (2009). *Security and environmental change*. Polity.
- Dalby, S. (2010). Critical geopolitics and security. *The Routledge Handbook of New Security Studies*.
- Dalby, S., & Mackenzie, F. (1997). Reconceptualising local community: Environment, identity and threat. *Area*, 29(2), 99–108.
- Defay, A. (2005). *Jeopolitik*, (Çev.: İsmail Yerguz). Dost Kitabevi.
- de La Blache, P. V. (1903). *Tableau de la géographie de la France* (Vol. 1). Hachette.
- Diez, T., Bode, I., & Da Costa, A. F. (2011). *Key concepts in international relations*. Sage.
- Dodds, K. (2001). Political geography III: Critical geopolitics after ten years. *Progress in human geography*, 25(3), 469-484.
- Dodds, K. (2002). *Pink Ice: Britain and the South Atlantic Empire* (Vol. 6). IB Tauris.
- Dodds, K. (2005). Global geopolitics. A critical introduction. Pearson Education Limited.
- Dodds, K., & Atkinson, D. (2000). Geopolitical traditions. *A Century of Geopolitical Thought (Critical Geographies)*. Routledge.
- Dodds, K., Kuus, M., & Sharp, J. (2013). *The Ashgate research companion to critical geopolitics*. Ashgate.
- Dodds, K. & Sidaway, J. D. (1994). Locating critical geopolitics. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12(5), 515–524.
- Douhet, G. (2009). *The command of the air*. University of Alabama Press.
- Dugin, A. (1997). *Foundations of Geopolitics*. <https://agdugintranslate.gitbook.io/foundations-of-geopolitics/part-1-founding-founders-of-geopolitics/chapter-2-rudolph-challen-and-friedrich-naumann-central-europe>.
- Dunne, T., Kurki, M. & Smith, S. (Eds.). (2021). *International relations theories: Discipline and diversity*. Oxford University Press, USA.
- El-Ojeili, C. & Hayden, P. (2006). *Critical theories of globalization: an introduction*. Springer.
- Farinelli, F. (2000). Friedrich Ratzel and the nature of (political) geography. *Political Geography*, 19(8), 943–955.
- Ferraro, V. (2008). *Dependency Theory: An Introduction*. *The Development Economics Reader*, (Ed. Giorgio Secondi). Routledge.
- Flint, C. (2021). *Introduction to geopolitics*. Routledge.
- Fukuyama, F. (1989). The end of history? *The National Interest*, 16, 3–18.
- Funnell, L. & Dodds, K. (2017). *Geographies, genders and geopolitics of James Bond*. Springer.
- Gore Jr, A. (1992). *Earth in the balance*. Houghton Mifflin.
- Gregory, D. (2004). *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*. Blackwell Pub.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in geography*. Edward Arnold.
- Haushofer, K. (2014). Why Geopolitik? Colin S. Gray, Geoffrey Sloan (Eds.) *Geopolitics, Geography and Strategy* (pp. 54–56). Routledge.
- Hepple, L. W. (1992). Metaphor, geopolitical discourse and the military in South America. Trevor J. Barnes, James S. Duncan (Eds.) *Writing Worlds: Text, Language and Discourse in Geography* (pp. 136-154). Routledge.
- Hobden, S. J., & Wyn, R. (2008). Marxist theories of international relations. J. Baylis, John-Owen, Patricia-Smith, Steve (Eds.). *The Globalization of world politics*, (pp. 144-159). Oxford University Press.
- Homer-Dixon, T. F. (1993). *Environmental Scarcity and Global Security*. *Headline Series No. 300*. ERIC.
- Horn, D. M. (2010). *Women, civil society and the geopolitics of democratization*. Routledge.

- Huntington, S., H. (1993). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations>
- İlhan, S. (2019). *Jeopolitik Güç Odağı Kuramı*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Jones, R. W. (2001). *Critical theory and world politics*. Lynne Rienner Publishers.
- Kaplan, R. D., & Rieff, D. (2000). The coming anarchy. *World Policy Journal*, 17(2), 95–96.
- Kelly, P. (2006). A critique of critical geopolitics. *Geopolitics*, 11(1), 24–53.
- Kennedy, P. (2010). *The rise and fall of the great powers: Economic change and military conflict from 1500 to 2000*. Vintage.
- Kesselman, M., Krieger, J., & Joseph, W. A. (2009). *Introduction to comparative politics: Political challenges and changing agendas*. Cengage Learning.
- Kurki, M., & Wight, C. (2013). International relations and social science. T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International relations theories: Disciplines and diversity* (pp. 13-33). Oxford University Press.
- Lacoste, Y. (2007). *Jeopolitik Bugünün Uzun Tarihi*, (Çev. İsmet Akça). NTV Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *The Production of Space (La production de l'espace)*. Blackwell Publishing.
- Livingstone, D. N. (1992). *The geographical tradition: Episodes in the history of a contested enterprise*. Wiley-Blackwell.
- Luke, T. W. (1989). *Screens of Power: Ideology, domination, and resistance in informational society*. University of Illinois Press.
- Luke, T. W. (1997). *Ecocritique: Contesting the politics of nature, economy, and culture*. University of Minnesota Press.
- Mackinder, H. J. (2004). The geographical pivot of history (1904). *The Geographical Journal*, 170(4), 298–321.
- Mahan, A. T. (1890). The Influence of Seapower on History. *Gutenberg. Org*.
- Meyer, S. M. (1988). The sources and prospects of Gorbachev's new political thinking on security. *International Security*, 13(2), 124–163.
- Modelski, G., & Thompson, W. R. (1988). The Long Cycle of World Leadership. *Seapower in Global Politics, 1494–1993* (pp. 97–132). Springer.
- Moisio, S. (2015). Geopolitics/Critical geopolitics. *The Wiley Blackwell companion to political geography*, John Wiley & Sons.
- Newman, D. (2002). Citizenship, identity and location: the changing discourse of Israeli geopolitics. David Atkinson, Klaus Dodds (Eds.) *Geopolitical traditions: Critical Histories of a Century of Geopolitical Thought* (pp. 318-347). Routledge.
- Newton, K., & Van Deth, J. W. (2010). *Foundations of comparative politics: Democracies of the modern world*. Cambridge University Press.
- Özey, R. (2010). *Merkezi Türk Hakimiyeti*. 21. Asır Yayınevi.
- Paasi, A. (1998). Boundaries as social processes: Territoriality in the world of flows. *Geopolitics*, 3(1), 69–88.
- Renner, M. (2004). Environmental security: The policy agenda. *Conflict, Security & Development*, 4(3), 313–334.
- Routledge, P. (2017). *Space invaders: Radical geographies of protest*. Pluto Press.
- Routledge, P., & Cumbers, A. (2013). *Global justice networks: Geographies of transnational solidarity*. Manchester University Press.
- Said, E. W. (1979). Orientalism. Wesley Longhofer, Daniel Winchester (Eds.) *Social Theory Re-Wired* (pp. 402–417). Vintage.
- Said, E. W. (2012). *Culture and imperialism*. Vintage.
- Slater, D. (2008). *Geopolitics and the post-colonial: Rethinking North-South relations*. John Wiley & Sons.
- Spykman, N. J. (1944). *The geography of the peace*. Harcourt, Brace.
- Starr, H. (2015). *On geopolitics: Space, place, and international relations*. Routledge.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., & El-Anis, I. (2013). *An introduction to international relations theory: Perspectives and themes*. Routledge.
- Tuathail, G. Ó. (1986). Political geography of contemporary events VIII the language and nature of the 'new geopolitics'—The case of US-El Salvador relations. *Political Geography Quarterly*, 5(1), 73–85.
- Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical geopolitics: The politics of writing global space* (Vol. 6). University of Minnesota Press.
- Tuathail, G. Ó. (1997). At the end of geopolitics? Reflections on a plural problematic at the century's end. *Alternatives*, 22(1), 35–55.
- Tuathail, G. Ó. (1999). Understanding critical geopolitics: geopolitics and risk society. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2–3), 107–124.
- Tuathail, G. Ó., & Agnew, J. (1992). Geopolitics and discourse: practical geopolitical reasoning in American foreign policy. *Political geography*, 11(2), 190-204.
- Tuathail, G. Ó., & Dalby, S. (1998). *Rethinking geopolitics*. Routledge.
- Tuathail, G. Ó., Dalby, S., & Routledge, P. (1998). *The geopolitics reader*. Psychology Press.
- Varlık, A. B. (2018). Küreselleşme: Dönüştüren bir sürecin analizi. Barış Kitap.
- Varlık, A. B. (2020). Eleştirel Jeopolitik. Oktay Bingöl ve Ali Bilgin Varlık (Ed.), *Güvenlik Çalışmaları (Cilt-I) Kuramsal Yaklaşımlar*, pp. 503–536). Hiper Yayın.
- Viotti, P. R., & Kauppi, M. V. (2019). *International relations theory*. Rowman & Littlefield.
- Wallerstein, I. M. (1991). *Geopolitics and geoculture: Essays on the changing world-system*. Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. M. (2004). World-systems analysis. In *World-Systems Analysis*. Duke University Press.